

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ

İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Journal of the Faculty of Divinity of Çukurova University

30. Yıl Özel Sayısı Eylül / September 2022 • 109-131

e-ISSN: 2564-6427 • DOI: 10.30627/cuilah.1156333

16. YÜZYIL BAŞLARINDA RAMAZANOĞLU PİRİ MEHMET PAŞA DÖNEMİNDE ANADOLU VE ÇUKUROVA BÖLGESİNDE MEYDANA GELEN İSYANLAR

*Uprisings Happened in Anadolu and Çukurova Region During the Reign of
Ramazanoglu Pîrî Mehmet Pasha in the 16th Century*

Mehmet HERKİLOĞLU

Emekli Öğr. Gör. Çukurova Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslâm Tarihi Anabilim Dalı,
Adana, Türkiye

Retired Lecturer, Çukurova University, Faculty of Divinity, Department of Islamic
History, Adana, Turkey

mehmetherkiloglu@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-0540-9441>

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/ Received: 06.08.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 02.09.2022

Yayın Tarihi/Published: 30.09.2022

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi/This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Mehmet Herkiloğlu)

Telif/Copyright: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/Published by Çukurova University Faculty of Divinity, 01380, Adana, Turkey. Tüm Hakları saklıdır / All rights reserved.

16. YÜZYIL BAŞLARINDA RAMAZANOĞLU PİRİ MEHMET PAŞA DÖNEMİNDE ANADOLU VE ÇUKUROVA BÖLGESİNDE MEYDANA GELEN İSYANLAR

Uprisings Happened in Anadolu and Çukurova Region During the Reign of Ramazanoglu Pîrî Mehmet Pasha in the 16th Century

Öz

Tarih boyunca jeopolitik bir öneme sahip olan Çukurova'da birçok devlet kurulmuştur. Bunlardan biri de Ramazanoğulları beyliğidir. Doğu ile batıyı, kuzeyle güneyi birleştiren, bir köprü vazifesi gören ve mümbit bir coğrafyaya sahip olan Çukurova, birçok istilaya ve isyana sahne olmuştur. 16. yüzyılın başlarında gerek Anadolu'da, gerekse Çukurova bölgesinde üst üste isyanlar meydana gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin göçerleri vergiye bağlamak istemesi, dirlikleri kesilen tımarlı sipahilerin zor durumda kalmalarının yanı sıra Safeviler'in Anadolu'daki çeşitli grupları isyana teşvik etmeleri bu ayaklanmaların başlıca sebepleri olarak görülmektedir. Bu çalışma, Anadolu ve Çukurova bölgesinde Pîrî Mehmet Bey (Paşa) zamanında ortaya çıkan isyanları konu edinmektedir. Konu, sebep-sonuç ilişkisi içerisinde ele alınarak, sosyal, siyasi ve ekonomik yönlerden değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslâm Tarihi, XVI. Yüzyıl, İsyandar, Ramazanoğlu Pîrî Paşa, Çukurova.

Abstract

Many states have been established in Çukurova which has a geopolitical importance throughout the history. One of these states is the Ramadanids (Ramadanids Principality). Çukurova, which is acting as a bridge connecting the north to the south and east to the west, and which has a fertile geography, had been a stage for many invasions and uprisings. In the beginning of 16th century, many uprisings happened one after another in Anatolia and the Çukurova Region. The main reasons for these uprisings are observed as the intention of Ottoman Empire to get tax from the nomads in Anatolia, the problems raised from the cut of livelihood of the timar holders, and the encouragement of miscellaneous groups to uprisings against Ottoman Empire by the Safavid. This work is focused on the uprisings happened during the reign of Pîrî Mehmet Bey (Pasha) in the Çukurova region. The subject is evaluated in sociological, political and economical ways by being handled in the context of cause – effect relationship.

Keywords: History of Islam, XVI. th century, Uprisings ,Ramazanoğlu Pîrî Pasha, Çukurova.

GİRİŞ

Ramazanoğulları'nın parlayan yıldızı olan Pîrî Bey, Akdeniz, Orta Anadolu ve doğusunda ortaya çıkan, Osmanlı'nın varlığını tehdit eden, Anadolu'da huzur bırakmayan, Safevi destekli bir dizi ayaklanmanın bastırılmasında önemli rol oynamıştır.

Pîrî Bey'in hâkimiyetinde bulunan Çukurova coğrafyasında meydana gelen ayaklanmalar, Anadolu'da ortaya çıkan Şah Kulu, Süklünoğlu, Şeyh Celal, Nur Ali Halife ve Kalenderoğlu isyanlarının devamı niteliğindedir. Bu sebeple bu isyanları da konumuza dâhil etmeyi uygun bulduk.

Dönemin anlaşılabilmesi bakımından XVI. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'nin genel durumuna ve İsyânların baş gösterdiği, II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni dönemlerine satırbaşları ile de olsa değinmenin yararlı olacağını düşündük.

Bu coğrafyada, 1510-1529 yılları arasında ardı ardına meydana gelen ayaklanmaların genel sebepleri, özelde ise Çukurova isyanlarına has sebepleri tespit etmeye çalıştık. Devamında Anadolu'da meydana gelen isyanlardan bahsettik. Akabinde Çukurova isyanlarının gerçekleştiği coğrafyaya hükmeden Ramazanoğulları Beyliğinin kısa tarihçesiyle beraber, Beyliğin medarı iftarı olan Pîrî Paşa'nın siyasi serüvenine değindik. Çalışmamızı "Çukurova İsyânları" ve değerlendirmelerimizle sonuçlandırdık.

1. ANADOLU'DA İSYANLARA ZEMİN HAZIRLAYAN ORTAM (15. YÜZYIL SONU VE 16. YÜZYIL BAŞI)

1.1. Coğrafyada Egemen Olan Güçler

1.1.1. Osmanlı

XV. ve XVI. yüzyıl "Türk Asrı", Osmanlı'nın "Altın Çağı"dır. Bu yüzyıllar, üç kıtada hüküm süren ve siyasetini bu minval üzere devam ettiren Osmanlı Devleti tarihinin, siyasi, idari, mali ve askeri bakımdan en kudretli en parlak safhasını teşkil eder ki bunun temeli Fatih Sultan Mehmet zamanında atılmıştır.¹ Devletin batı ve kuzey sınırları pekişmiş, esas genişleme doğu ve güneye doğru olmuştur.

Barış yanlısı olan II. Bayezid (1481-1512) ticaretin gelişmesi için gayret göstermiş,² batıya kısa süreli seferler yapmış, beş yıl süren (1486-1491) Çukurova savaşlarına rağmen, Portekiz'in kutsal mekânları tehdidi üzerine, Memlûklerin yardım isteğini (1509) geri çevirmemiştir. O'nun ve doğu illerindeki idarecilerin müsamahası nedeniyle Safevi hareketi Anadolu'da ilerleyen zamanlarda çıkacak sorunlara zemin hazırlamıştır.³

Yavuz Sultan Selim, (1512-1520) Şii ve Safevi ayaklanmaları, Katoliklerin Kutsal Toprakları tehdidi ve uluslararası ticaret yollarının yön değiştirmesi münasebeti ile yüzünü doğu ve güneye çevirmiştir. Çukurova, (20-08-1516) Ortadoğu ve Mısır'ı Osmanlı sınırları içerisine katmış, Hilafeti Osmanoğulları'na alarak İstanbul'u İslam Dünyasının dini ve siyasi merkezi haline getirmiştir.

Devletin ekonomik durumu çok kuvvetlenmiştir. Osmanlı imparatorluğu, Orta Avrupa'ya, aynı zamanda Ortadoğu'ya da hâkim bir güç haline gelmiştir. Ortadoğu'ya gelecek asırlar için yön vererek, bugünkü Türkiye'nin Anadolu sınırlarını çizmiş, Orta Anadolu'ya kadar uzanacak bir Şii Türkmen İran Devletinin oluşmasını önlemiştir.

¹ Feridun M. Emecen, "XVI. Asırda Hukuk" Mimarbaşı Koca Sinan; Yaşadığı Çağ ve Eserleri Mimarbaşı, Vakıflar Genel Müdürlüğü sayı: 11 (1988), s. 113; Ahmet Refik Altınay, *On Altıncı Asırda Rafizilik ve Bektaşilik*, Sad., Mehmet Yaman, Ufuk Matbaası İstanbul 1994, s. 28,29; Şerafettin Turan, *Kanuni Süleyman Dönemi Taht Kavgaları*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1997, s.18.

² Mustafa Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi Resimli, Haritalı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2010, II.655.

³ Feridun M. Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, s. 191; *Osmanlı Devleti Tarihi*, ed. İhsanoğlu Ekmeleddin, Feza Gazetecilik, İstanbul 1999, I. 31; Salih Akyel-Zülküf Şimşek, *Klasik Kaynaklara Göre XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Meydana Gelen Kızılbaş Ayaklanmaları*, *Tarih Okulu Dergisi* yıl: 7, sayı: 19 (Eylül 2014), s. 131.

Kanuni Sultan Süleyman Dönemi (1520-1566), Osmanlı Devleti'nin her yönden zirvesidir.⁴ Osmanlı donanması Akdeniz'den Kızıl Deniz'e kadar olan sularda hâkimiyet kurmuştur. Osmanlı sınırları Afrika'da Cezayir'e kadar uzanırken, Avrupa'da Viyana kapılarına dayanmıştır. Askeri ve siyasi başarılarından dolayı batıda "Muhteşem, Büyük Türk" lakaplarıyla anılan⁵ Kanuni Sultan Süleyman, Osmanlı İmparatorluğunu kendi zamanında, dünyanın en güçlü devleti düzeyine çıkarmıştır.⁶ Yönetimini yasal kurallara dayandırmaya öncelik verdiği için kendisine "Kanuni" unvanı verilmiştir.

Anadolu'da birliğin sağlandığı, devletin ekonomik ve siyasi gücünün zirveye ulaştığı bir dönemde bir dizi ayaklanmalarla uğraşmak mecburiyeti ortaya çıkmıştır.

1.1.2. Memlûk

Hilafetin temsilciliğini yapan Memlûk Devleti XVI. asrın başlarında Safevi ve Portekiz'in tehdidi ile karşı karşıya idi.

Osmanlı ile münasebetleri 1485-1491 yılları arasında Çukurova savaşları sayılmazsa dostane denilebilir. Ancak Osmanlı'nın Güney ve Güney Anadolu siyaseti iki devlet arasındaki ilişkilerin gerilmesine neden oldu.

Osmanlı Haremeyn ve Mukaddes yerleri Portekiz'in (Katolik) tehdidinden kurtarmak, Hilafeti elde ederek İslam Dünyasının lideri olmak, Doğu Akdeniz'e hâkim olmak⁷ gibi maksatlarla 1517 yılında Memlûk topraklarını kendi sınırları içerisine dâhil etti.

1.1.3. Safevi

Safevi devletine ve tarikatına ismini veren Şeyh Safiyüddin (1252-1334) tarafından Erdebil'de Sünni akide üzerine inşa edilen "Safevi Tarikatı," Şeyh Hoca Ali (1329-1429) zamanında tam bir Şii tarikat halini aldı. Militan Şii eğilimli tarikat, Şeyh İbrahim döneminde (1429-1447) Irak, Suriye, Türkistan ve Anadolu'da kendisine taraftar topladı. Şah İsmail'in dedesi Şeyh Cüneyt, Safevi tarikatını tamamen siyasi gayeler taşıyan bir teşekkül haline getirdiğinde, fikirlerini yayabileceği mümbit ortamı Anadolu'da buldu.

Şeyh Haydar (1460-1488), 1460'tan itibaren Şii bir devlet kurma yolundaki faaliyetlerini hızlandırdı. Müritlerinin başına on iki imamı temsilen, on iki dilimli "kızıl taç" giydirip, sarık sardırıp ve silahlandırdı. Müntesipleri, mensubiyetlerini ifade etmek gayesiyle "Kızılbaş" sözünü iftiharla kullandılar.⁸

1501 yılında 13 yaşındaki Şah İsmail⁹ Anadolu'daki Şiileştirilen Türkmenlerin yardımıyla Şii Safevi Devletini kurdu. Onlara makam ve mevkiler verdi. Erdebil'deki başla, Anadolu'daki gövdeyi birleştirdi.¹⁰ (1329-1501) Şeyhlikten şahlığa geçişi sağladı.¹¹ Şiiliği devlet dini olarak kabul etti.¹² Halka Şiiliği dayattı,¹³ Sünni ulemayı katlederek, kendisine karşı çıkanları kılıçtan geçirdi. Kurduğu devletin sadece siyasi lideri değil aynı zamanda dini lideri ve mürşidi oldu.

⁴ Şerafettin Turan, *Kanuni Süleyman Dönemi Taht Kavgaaları*, s. 9; Heyet, *Osmanlı Devleti Tarihi*, ed. İhsanoğlu Ekmeleddin, I. 33; Yaşar Yücel-Ali Sevim, *Fatih, Yavuz, Kanuni*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, s. 214-215.

⁵ Feridun M. Emecen, "XVI. Asırda Hukuk", s. 2; Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi*, s. 234.

⁶ Anıl Çeçen, *Türk Devletleri*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1986, s. 259.

⁷ Ayşegül Hüseyinlioğlu, *Mühimme Defterlerine göre Osmanlı Devleti'nde Eşkıyalık Olayları*, FÜSBE, (Yüksek Lisans Tezi), Elâzığ 2001, s. 7.

⁸ Faruk Sümer, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, *Türk Tarih Kurumu*, Ankara 1992, s. 3 (Önsöz).

⁹ Günay Ünver, Güngör Harun, *Türk Din Tarihi*, Laçın Yayınları, İstanbul 1998, s. 416.

¹⁰ Ahmet Turan-Harun Yıldız, Tarihten Günümüze Anadolu Aleviliği, *OMÜİFD*, 2008, sayı: 26-27, s. 11-21.

¹¹ Salih Akyel- Zülküf Şimşek, "Klasik Kaynaklara Göre XVI Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Meydana Gelen Kızılbaş Ayaklanmaları", s. 125; Ahmet Akgündüz- Said Öztürk, *Bilinmeyen Osmanlı*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2000, s. 132.

¹² Akgündüz-Said, *Bilinmeyen Osmanlı*, s.132

¹³ Günay, Güngör, *Türk Din Tarihi*, s. 417; Akyel-Şimşek, "Klasik Kaynaklara Göre XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Meydana Gelen Kızılbaş Ayaklanmaları", s. 119.

1510 yılında doğuda sınırlarını Fırat'tan Ceyhun nehrine kadar genişleten¹⁴ Şah İsmail'in hedefi, Osmanlı'yı Avrupa'ya sürüp, Ege denizinden Orta Asya'ya kadar uzanan bir Şii-Türk İmparatorluğu kurmaktır.¹⁵ Bu sebeple Anadolu'ya gönderdiği halifeleri vasıtasıyla Osmanlı'yı da kızdırmadan, takiyye yaparak, Şii Türkmenleri, yoksulları, topraksız köylüleri, mağdur edilmiş toplulukları tahrik ederek kendisine katılmaya çağırdı. Bu çağrıyı özlemle bekleyen, bir gün Anadolu'nun şahların idaresi altına girdiğini görmek ümidiyle yanan,¹⁶ Osmanlıya karşı Şiiliğin zaferini niyaz eden Kızılbaş Türkmenler, Anadolu da art arda isyanlar çıkardılar.¹⁷

1.2. İsyanların Sebepleri

Anadolu'da meydana gelen Şii Türkmen isyanlarının ortaya çıkışı, devletin uygulamış olduğu siyasetten daha ziyade,¹⁸ liyakatsiz idareci ve siyasetçilerin basiretsizliklerinden kaynaklanan idari hatalar, yapılan haksızlıklar,¹⁹ sosyo-ekonomik problemler, ülke sınırlarının çok genişlemiş olmasının ortaya çıkardığı hâkimiyet zaafı ve sınır bölgelerinin el değiştirmesinden kaynaklanan savrulmalar gibi sebeplerden kaynaklanır.

Bunlarla beraber Osmanlı Devleti'nin doğusunda ortaya çıkan Şii Safevi hareketinin bu olumsuz şartları Osmanlı Devleti aleyhine kullanarak, Anadolu'daki müntesipleri olan Şii Göçerleri örgütleyen dâî ve halifeleri²⁰ vasıtası ile uzun yıllardır isyana hazırlamaları ve isyan ateşini yakmaları isyanların ortaya çıkmasını etkileyen diğer hususlardandır.

Anadolu'yu yangın yerine çeviren, birbirini tetikleyen bu isyanlar; 1511 ila 1529 yılları arasında gerçekleşecek olan Şah Kulu, Nur Ali Halife, Bozoklu Şeyh Celal, Süklünoğlu (Baba Zunnun), Kalender Çelebi ve Çukurova'daki uzantısı olan Domuz oğlan, Veli Halife, Begce Bey, Seydi Bey ve İnciryemez isyanlarıdır. Bu dönemde meydana gelen isyan hareketlerine tarihte "Kızılbaş" hadiseleri denir.²¹

İsyan hareketlerini tek bir sebebe bağlamak mümkün değildir. Her ayaklanmanın kendine özgü sebepleri olabileceği gibi, bütün ayaklanmalara etkisi ortak olan sebeplerin de olduğu tarihi bir gerçektir.

Bu ortak sebepler; sosyal, siyasi, ekonomik, dini, demografik yapı, göçerler, doğal afetler, salgın hastalıklar vesairedir. Ancak isyanların baş müsebbibi bu etkenleri, Osmanlı'yı yıkmak için kullanan, bütün ayaklanmalarda doğrudan veya dolaylı etkisi olan Safevilerdir.

1.2.1. Devletin İdari Zaafı

II. Bayezid'in, devlet idaresinde göstermiş olduğu müsamahakâr yaklaşımından kaynaklanan zaafılarla, şehzadeleri arasında meydana gelen iktidar mücadelesinin ortaya çıkardığı istikrarsız ortam isyanlara zemin hazırlamıştır.²²

¹⁴ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1994, I. 258.

¹⁵ Metin Kurt- Christine Woodhead, *Kanuni ve Çağı*, çev. Sermet Yalçın, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2002, s. 23.

¹⁶ Sümer, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, s. 12.

¹⁷ Yücel-Sevim, *Fatih, Yavuz, Kanuni*, s. 115.

¹⁸ Sümer, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, s. 4 (Önsöz).

¹⁹ Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, II. 866.

²⁰ Kendilerinin dini yönlerini ön plana çıkararak halkı etkilemeye çalışan, kendine bağlı olan dâîlerle beraber verilen vazifeleri yerine getiren "Halifelerin" görevleri: 1-Şiilik propagandası yapmak 2-Anadoludan Azerbaycan'a göçler düzenlemek 3-Nezir ve sadaka adıyla toplanan para ve çeşitli adakları Erdebil Tekkesine götürmek 4- Osmanlı Devleti'nde iç karışıklıklar çıkartıp, isyan ve ayaklanmalar düzenlemek, 5-İran'a düzenli bilgi akışı sağlamaktır. Bkz. Akyel-Şimşek, *Klasik Kaynaklara Göre XVI Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Meydana Gelen Kızılbaş Ayaklanmaları*, s. 128; Bilal Dedeyev, "Safeviler Tarikatı ve Osmanlı Devleti İlişkileri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1/5 Sonbahar 2008, s. 218.

²¹ Akyel-Şimşek, *Klasik Kaynaklara Göre XVI Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Meydana Gelen Kızılbaş Ayaklanmaları*, s. 113.

²² Ahmet Dede Münecimbaşı, *Münecimbaşı Tarihi*, II. 428; Hoca Sadettin Efendi, *Tâcü't Tevârih*, sad. İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1979, IV. 44; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II. 253; Yücel-Sevim, *Fatih, Yavuz, Kanuni*, s. 115, Akyel-Şimşek, *Klasik Kaynaklara Göre XVI Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Meydana Gelen Kızılbaş Ayaklanmaları*, s. 120.

II. Bayezid'in Devlet idaresini vezirlerine bırakması sonucunda bürokratların kendi çıkar ve menfaatleri yönünde hareket etmeleri sonucunda meydana gelen haksızlıklara gösterilen tepkilerdir.

II. Bayezid döneminden Kanuni Sultan Süleyman zamanına kadar geçen süreçte Osmanlı coğrafyasının hızla genişlemesi ülkede hakimiyeti ve kontrolü zorlaştırmıştır. (II.Bayezid (1481-1512) 2.375.000 km², Yavuz Sultan Selim dönemi (1512-1520) 6.557.000 km², Kanuni dönemi (1520-1566)14.983.000 km²)

Batıya seferler sırasında padişah ve onunla beraber orduya katılan sancak beylerinin yokluğunda meydana gelen idari ve askeri boşluktan kaynaklanan otorite noksanlığını değerlendirmişlerdir.²³ 1526 Kanuni'nin Mohaç seferi sırasında ortaya çıkan Baba Zunnun isyanı ve uzantıları gibi.

1.2.2. Timar Sistemindeki Uygulamalar

Timarlı sipahiler, isyanları başlatanlar değildir. Kuvvetlenen isyancı gruplara sonradan katılarak onlarla beraber savaşı yöneten ve yönlendirenlerdir. Kalender Çelebi İsyanında olduğu gibi.

Timar sahiplerinin bir kısmı, dirliklerinin "devşirme" idareciler veya arazi tahrir memurları tarafından ellerinden alınmasına veya vergilerinin artırılmasına karşı tepkilerini isyanlara destek vererek göstermişlerdir.

Osmanlı İmparatorluğuna yeni ilhak edilen Anadolu Beyliklerinde yaşayan timar sahipleri; dirliklerine el konulmasına, "Ötekileştirildiklerini", mağdur edildiklerini, itibarlarının sarsıldığını düşünerek, eski hak ve imtiyazlarını geri almak amacıyla yeni idari yapıya tepki olarak isyancılara katılmışlardır.²⁴

1.2.3 İsyân Coğrafyasının Demografik Yapısı

İsyanların meydana geldiği tarihlerde Sinop'tan Antalya körfezine kadar uzanan çizginin doğusunda kalan Anadolu coğrafyasında ve Doğu Anadolu bölgesinde kurulan beyliklerin nüfusunun %27 si Şii Türkmen göçerlerdi. Ayrıca bu gruba mensup toplulukların asıl yoğun olarak yaşadıkları yerler, Ankara, Kütahya, Menteşe, Aydın, Saruhan, Teke ve Hamid sancaklarıdır ki yaklaşık dört yüz bin göçeri barındırıyordu.²⁵ Bunlarla beraber, Teke, Alaiye, Anamur, Silifke, İçel, Tarsus, Adana, Kars'ı Maraş (Kozan), yani Çukurova, Karaman, Niğde, Aksaray, Kayseri, Canik, Aydın, Bergama, gibi yerler de Şii Türkmenlerin yoğun olarak yaşadıkları coğrafyadır.²⁶

1.2.4. Göçerler

İsyanların olduğu dönemde, Türkmen tabiri daha çok Orta Anadolu bölgesinde yaşayan göçerleri ifade etmek için kullanılmıştır. Göçebe Türkmenlerden Şii Safeviler'e gönülden bağlı olanlar kendilerini "Kızılbaş" olarak adlandırmışlardır. Dini olduğu kadar toplumsal ve siyasi bir kimlik ifade eden Kızılbaşlık, XV. yüzyıldan itibaren Osmanlı yönetimine, doğudaki Türkmen muhalefetinin bir ifadesi olmuştur.²⁷

²³ Akyel-Şimşek, Klasik Kaynaklara Göre XVI Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Meydana Gelen Kızılbaş Ayaklanmaları, s. 137; Hüseyinliklioğlu, "Mühimme Defterlerine göre Osmanlı Devleti'nde Eşkışalık Olayları", s. 4.

²⁴ Ömer Lütfi Barkan, *Türkiye'de Toprak Meselesi*, haz. Abidin Nesimi, Mustafa Şahin, Abdullah Özkan, Gözlem Yayınevi, İstanbul 1960, s. 825-826, Hoca Sadettin Efendi, *Tâcü't Tevârih*, IV. 44; Akyel-Şimşek, Klasik Kaynaklara Göre XVI Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Meydana Gelen Kızılbaş Ayaklanmaları, s. 137; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II. 326, 346; Yaşar Yücel-Sevim Ali, *Türkiye Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1995, II. 277.

²⁵ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, ed. Halil İnalçık-Donald Quataert, çev. Halil Bertay, Eren Yayıncılık, İstanbul 2000, I. 65; Fahrettin Tızlak, "Teke Türkmenlerine Osmanlıların Bakış Açısı", *XIV. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 9-13 Eylül 2002, II. 483 (I. Kısım).

²⁶ Tızlak, "Teke Türkmenlerine Osmanlıların Bakış Açısı", II. 483 (I. Kısım).

²⁷ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003, s. 202.

Osmanlı devletinin mali ve idari tedbirlerinden ve kendilerine müdahalesinden nefret eden göçerler, denetim altına alınmak istemelerinden duydukları rahatsızlıklar sebebi ile ayaklanmaya hazırıldı.²⁸

Hayvancılıkla uğraşan konargöçer Türkmenlerin, yaylak ve kışlaklarına gidip gelirken ekili ve dikili alanlara büyük zarar vermelerinden bıkan çiftçi ve diğer yerleşiklerin şikâyetlerini dikkate alan devletin, konargöçerleri iskân siyasetine tabi tutması²⁹ sırasında meydana gelen sürtüşmeler ve taraflar arasında meydana gelen husumet duygularını isyanlarla dışa vurmuşlardır.

Osmanlı'nın kuruluşunda önemli görevler üstlenmiş olan göçebe Türkmenlerin, İmparatorlukla beraber sistem değişikliğinden kaynaklanan sebeplerle, geçmişte elde ettikleri itibar ve ilgiden uzak kalmaları sonucunda Osmanlı'da kaybettiklerini düşündükleri imtiyazlarını Safevi devletinde tekrar kazanacaklarına inandılar. Ve bu nedenle onların yanında yer aldılar.

1.2.5. Ekonomik Etkenler

XVI. asrın başında meydana gelen ve "Kızılbaş İsyanları" olarak adlandırılan ayaklanmaları konu edinen birçok eserde, Osmanlı ekonomisinin durumunun iyi olmadığına vurgu yapılarak ayaklanmalar, bu ekonomik sebepler üzerine oturtulmaya çalışılır. Ancak ayaklananların dahi böyle bir iddiası yoktur.³⁰ Bu dönemde ortaya çıkan isyanların büyük ekseriyetinin siyasi ve dini eğilimli ayaklanmalar olduğu belirtilir.³¹ Osmanlı ekonomisi konusunda uzman olan birçok bilim adamı da ekonominin kuvvetli olduğu kanaatinindedir. Bu ayaklanmaların XVI. asrın ilk çeyreğinde meydana geldiği göz ardı edilmemelidir. Osmanlı'da ekonomi, Kanuni sonrası bozulmaya başlamıştır. Celali isyanları ekonominin ve sosyal düzenin bozulması üzerine oturtulur ki, "Kızılbaş İsyanları" dan aşağı yukarı altmış yıl kadar sonra ortaya çıkacaktır.

XV. ve XVI. yüzyılda ekonomi, gerileme değil, genişleme eğilimi içindedir.³² Bu dönemde paranın değeri değişmemiş, vergi miktarları ve fiyatlar sabit kalmıştır.³³ Dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun, XVI. yüzyılın ortalarına kadar iktisadi açıdan güçlü ve müreffeh bir ülke olduğu tespit edilmiştir.

Ancak bu şu anlama da gelmez. Ekonomik hadiselerin isyan hareketlerinde hiçbir rolü yoktur! Tam aksine önemli etkenlerden birisidir. Ancak biz siyasi ve dini etkenlerin daha baskın olduğu, vergi sorununun bahane olarak kullanıldığı kanaatindeyiz. Çünkü Anadolu'da yaşayan Kızılbaş Türkmenler düzenli olarak Safeviler'e "Nezir" ya da "Şah Hakkı" denilen bir vergi göndermektedir.

Yukarıda da değinildiği gibi hadiseler ekonominin bozukluğundan daha çok timar sahiplerinin dirliklerinin çeşitli şekillerde ellerinden alınmasından, usul dışı vergi uygulamalarından, kayıt altına alınmaktan, vergi vermek istemeyen göçerlerden ve isyanlar döneminde ardı ardına gelen salgınlar ve doğal afetlerin getirdiği bunalımlardan kaynaklandığını söylemek mümkündür. Tabi ki bunların da ekonomiye olumsuz yansımalarının etkisi göz ardı edilemez.

İran Safevi Şahları, dâi ve halifeleri vasıtasıyla Şii Türkmen gruplar üzerinde yaptığı yoğun propagandalarda "Göçerlerin hayat standartlarını yükselteceklerini, insanların eşit olacağını, kadın hariç bütün malların ortak olacağını, vergi alınmayacağını, ekonomik bakımdan rahatlatılacaklarını, onlara mutluluk getirmek niyetinde olduklarını" ifade ederek kendi yanlarında yer almalarını sağlayıp isyana teşvik etmişlerdir.

²⁸ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, I. 79-80; *Osmanlı Devleti Tarihi*, I. 29; Akyel-Şimşek, *Klasik Kaynaklara Göre XVI Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Meydana Gelen Kızılbaş Ayaklanmaları*, s. 126.

²⁹ Akyel-Şimşek, *Klasik Kaynaklara Göre XVI Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Meydana Gelen Kızılbaş Ayaklanmaları*, s. 125-126.

³⁰ Akyel-Şimşek, *Klasik Kaynaklara Göre XVI Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Meydana Gelen Kızılbaş Ayaklanmaları*, s. 30.

³¹ Mücteba İlgürel, "Celâlî İsyanları", *DİA*, İstanbul 1993, VII. 253.

³² Şevket Pamuk, *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2007, s. 17.

³³ Sabahaddin Zaim, *Osmanlı Ansiklopedisi*, ed. Güler Eren, Semih Ofset, Ankara 1999, II. 32. İlk yazar ve dğr.

1.2.6. Doğal Afetler ve Salgın Hastalıklar

1492-1502 yılları arasında meydana gelen veba salgını sırasında pek çok insan hayatını kaybetmiştir. Akabinde altı yıl süren kıtlık bölge insanında büyük sıkıntılar meydana getirmiştir.³⁴ Bu sıkıntıların etkisi devam ederken 1509 yılının Eylül ayında küçük kıyamet olarak adlandırılan İstanbul, Edirne, Amasya, Tokat, Çorum (Halkın üçte ikisi hayatını kaybetmiştir.) Sivas ve havalisinde başlayıp kırk beş gün devam eden depremlerde büyük yıkım ve ölüm meydana gelmiştir.³⁵

Toplumunu her yönden kuşatan salgın, kıtlık ve tabii afetlerin art arda gelmesi ve uzun sürmesi karşısındaki çaresizlik, sıkıntıyı katmerlendirmiştir. Üretim dengelerinin sarsılması bölge halkını madden ve manen büyük sıkıntılara duçar kılmıştır. Toplumda psikolojik ve ekonomik sarsıntı yıllar boyunca devam etmiştir. Onları bir kurtarıcı beklemeye yönlendirmiştir ki bu kurtarıcı, Anadolu halkının bir kısmı için, kendilerini “Mehdi-i Muntazar” ilan eden İran şahlarından başkası değildir.³⁶ Şah İsmail ve ardılları bu ortamı maharetle kullanarak hedeflerine ulaşmışlar, Anadolu’da ardı ardına ayaklanmalar çıkarılmasına vesile olmuşlardır. Şah Kulu İsyanı ve devamında ortaya çıkan ayaklanmaların, afetlerle aynı coğrafyada meydana geldiği göz ardı edilmemelidir.

1.2.7. Dini Sebepler

Dini hoş görüyü en üst düzeyde tutmaya özen gösteren Osmanlı Devleti, tebaası olan Alevi topluluklara karşı, baskı ve şiddet siyaseti takip etmemiştir.³⁷

Anadolu’da yaşayan Göçebe Türkmenlerin önemli bir bölümü, eski Türk inanç ve geleneklerinin, Heterodoks İslam ile kaynaşmasından meydana gelen, temelini Ehli Beyt sevgisinin oluşturduğu bir inancı benimsemişlerdir ki, bundan dolayı Ali’yi sevenler anlamında “Alevi” diye isimlendirilmişlerdir.³⁸

Şiiliği bir devlet siyaseti ve ideolojisi haline getiren Şah İsmail, kendisini “Evlad-ı Nebi”³⁹ olarak gören göçer Türkmenlerin yardımı ile Safevi devletini kurarak bunun karşılığını aldı.⁴⁰

Safevi tarikatının derviş ve babaları, batini fikirleri ve mehdi inancını kolaylıkla Alevi topluma telkin etme imkân bularak⁴¹ tanrının, Safevi Şahlarında insan suretinde tezahür ettiğine ve onların Mehdi olduklarına inandırdılar.⁴² Öyle ki Hac görevlerini, İran’da Şeyh Safiyyuddin’in mezarının bulunduğu Erdebil’e giderek gerçekleştirdiler.⁴³ Kendilerini diğer inanç mensuplarından ayırmak için on iki imamı temsilen on iki dilimli “Kızıl Taç” (başlık) giyerek daha öncede bahsedildiği gibi kendilerini “Kızılbaş” diye tesmiye ettiler. Safevi hareketinden önce Anadolu’da Kızılbaşlık tabiri yoktur.

Şiiliği, siyasi emellerini gerçekleştirmek için kullanan ve hedef olarak Anadolu halkını seçen Safevi propagandalarına karşı, kendisini Sünni İslam’ın koruyucusu olarak gören Osmanlı Devleti’nin almış olduğu tedbirler sonucunda gerilim artarak, düşmanlığa dönüştü.⁴⁴

³⁴ İlgürel, “Celâlî İsyanları”, *DİA*, VII. 256.

³⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II. 226; Ahmet Dede Müneccimbaşı, *Müneccimbaşı Tarihi*, II. 420.

³⁶ Akyel-Şimşek, *Klasik Kaynaklara Göre XVI Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Meydana Gelen Kızılbaş Ayaklanmaları*, s. 133.

³⁷ Sümer, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, s. III.

³⁸ Ünver-Güngör, *Türk Din Tarihi*, s. 377,409.

³⁹ Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, II, 723.

⁴⁰ İbrahim Arslanoğlu, “Aleviliğin Tarihsel-Sosyal Temelleri”, *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2002/23, s.144-147, Remzi Kılıç, “Kanuni Sultan Süleyman’ın İrakeyn Seferi Öncesi Anadolu’da Meydana Ortaya Çıkan Bazı Gelişmeler,1533-1535”, *Türk Kültürü*, yıl: 38, sayı: 442 (Ankara 2000), s. 12.

⁴¹ Turan-Yıldız, *Tarihten Günümüze Anadolu Aleviliği*, s. 14.

⁴² İlyas Üzüm, “Kızılbaş”, *DİA*, Ankara 2002, XXV. 547, Akyel-Şimşek, *Klasik Kaynaklara Göre XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Meydana Gelen Kızılbaş Ayaklanmaları*, s. 128, 131-134.

⁴³ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, s. 204.

⁴⁴ Sümer, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, s. 59; İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, s. 199.

XVI. asrın başlarında çıkarılan isyanların elebaşları kendilerinin mehdi, Safevi Şahlarının halifeleri oldukları ve onlar adına hareket ettikleri iddiası ile ortaya çıkmışlardır. Bu iddiaları da göstermektedir ki ayaklanmalar siyasi ve dindir.

Görülmektedir ki tarihin her döneminde din faktörü insan ilişkilerinde, siyaset alanında ön plana çıkmış ve çoğu zaman bir siyasi meşrulaştırma aracı olarak da kullanılmıştır. Bunu kendi çıkarları için kullananlardan birisi de Safevi Erdebil şeyhleri olmuştur. Sünni, tasavvufi bir tarikat olarak başlattıkları hareketi, Şii-batini dini temellere oturan siyasi bir devlet kurarak tamamlamışlardır.⁴⁵

1.2.8. Safevi Etkileri

Safeviler'in en büyük emeli Anadolu'yu ele geçirmektir. Bu sebeple, Anadolu ve Rumeli'de Alevi Türkmen gruplarıyla yakın ilişkiler kurdular. Onları Safeviler'e bağlamayı başardılar. Onlar da Şah İsmail'i, kendi pirleri, meşru hükümdarları saydılar.⁴⁶ Akabinde Safeviler'in "Kızıl Taç"ını giyerek, Alevilikten, Kızılbaşlığa dönüştüler.⁴⁷

Şah İsmail, Anadolu Kızılbaşları arasından kendi temsilcisini seçerek, ona berat, kılıç ve bir miktar para gönderirdi.⁴⁸ Buna karşılık onlar da, düzenli olarak "nezir" ya da "Şah Hakkı" denen bir tür vergi göndererek ona madden ve manen bağlılıklarını izhar ederlerdi.⁴⁹

Şah İsmail, Anadolu'ya göndermiş olduğu halifeleri vasıtasıyla, Şiiliği dinsel bir silah olarak kullandı. Kızılbaşları, Osmanlı ve Sünni topluma karşı kışkırtarak mücadeleye çağırdı ve Anadolu'da, Çukurova'da arka arkaya isyanlar ortaya çıktı.⁵⁰

Dini değerleri kullanıp manevi olarak kendilerine bağladıkları göçmen Kızılbaşları, tahrik ve teşvik ederek Anadolu'daki ve Çukurova'daki isyanların baş müsebbibi oldular.

Osmanlıyı zor durumda bırakmak ve zayıflatmak maksadıyla Venedik, Almanya, Macaristan ve Memlûkler ile anlaşma yapma girişimlerinde bulundular.⁵¹

2. ANADOLU'DA MEYDANA GELEN İSYANLAR

(XV. YÜZYIL SONU, XVI. YÜZYIL BAŞI)

Osmanlı'nın Anadolu'daki istikrarını derinden sarsan, Teke ilinde ortaya çıkan, hedefi Osmanlı Devleti'ni yıkmak olan Şah Kulu isyanı, isyanı teşvik eden, isyan edenler, isyan edilen coğrafya ve isyan edenlerin mensubiyetleri ve hedefi, Çukurova'da meydana gelen isyanların da öncüsü ve tetikleyicisi olması, ilk olması bakımından son derece önemlidir.

2.1. Şah Kulu İsyani (1510-1511)

Bir yıldan fazla süren, Anadolu'da, elli bin civarında insanın ölümüne, kardeşkanı dökülmesine ve büyük tahribata ve istikrarsızlığa sebep olan⁵² Şah Kulu Baba Tekeli⁵³ isyanının

⁴⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II. 253; Âşık Paşazade, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, haz. Kemal Yavuz, M. A. Yekta Saraç Mas Matbaacılık. İstanbul 2003, s. 264, Hüseyinliklioğlu, "Mühimme Defterlerine göre Osmanlı Devleti'nde Eşkiyalık Olayları, s.124.

⁴⁶ İnalçık, *Devlet-i Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar II. Tegayyür ve Fesad Dönemi (1603-1656)* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 106.

⁴⁷ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, s. 199; Akyel-Şimşek, *Klasik Kaynaklara Göre XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Meydana Gelen Kızılbaş Ayaklanmaları*, s. 119.

⁴⁸ İnalçık, , *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ, (1300-1600)*. S,204

⁴⁹ İnalçık, , *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ, (1300-1600)*. S,204, Akyel, Salih, Şimşek Zülküf, *Klasik Kaynaklara Göre XVI Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Meydana Gelen Kızılbaş Ayaklanmaları*, s. 128.

⁵⁰ Altınay, Ahmet Refik, *On altıncı Asırda Rafizilik ve Bektaşilik*, S,22, Yücel-Sevim, *Türkiye Tarihi*, II. 244.

⁵¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II. 330, Dedeyev, "Safeviler Tarikatı ve Osmanlı Devleti İlişkileri", s. 129; Kılıç, Kanuni Sultan Süleyman'ın İrakeyn Seferi Öncesi Anadolu'da Meydana Ortaya Çıkan Bazı Gelişmeler,1533-1535, s. 12.

⁵² Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi, Resimli, Haritalı*, II. 696.

⁵³ Akyel-Şimşek, *Klasik Kaynaklara Göre XVI Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Meydana Gelen Kızılbaş Ayaklanmaları*, s. 121.

asıl gayesi, Şah İsmail'in halifesi olarak Osmanlı hâkimiyetine son vermektir.⁵⁴ Şah Kulu isyanı, II. Bayezid'i önce tahtından sonra da hayatından etmiştir.⁵⁵

Şah Kulu ve babası Hasan Halife, Teke ilinin, Korkuteli ilçesine bağlı Yalın köyünde bir mağarada ibadetle meşgul olup, bununla meşhur oldukları dönemde⁵⁶ II. Bayezid'in, bunların hayır dualarını almak maksadıyla, her sene altı, yedi bin akçe gönderdiği bilinmektedir.⁵⁷ Bu saygıyı istismar eden baba oğul, Teke ili ve çevresinde yaşayan Alevi ve Aleviliğe meyilli, Türkmen kesimini Şeyh Haydar'a bağlamak,⁵⁸ Şah İsmail'in müntesibi haline getirmek için büyük çaba sarf ettiler⁵⁹.

1509 yılında Şah Kulu,⁶⁰ isyan için Anadolu ve Rumeli'de faaliyetlerini yoğunlaştırdı. 1510 yılında, Hz. Hüseyin'in, Kербela'da Şehit edilmesinin yıl dönümü olan 10 Muharremde⁶¹ "Erenlerden işaret aldığı ve Şah İsmail'in halifesi olduğu, devletin ve saltanatın kendilerine ait olduğu" iddiası ile isyanı başlattı.⁶² Teke ilinden Kütahya'ya, Burdur'dan Bursa'ya kadar olan bölgede terör estirdiler. Çevre şehir ve kasabalarda bulunan kadıları, kendilerinden olmayan halkı katlettiler.⁶³ Üzerlerine gönderilen Anadolu Beylerbeyi Karagöz Ahmet Paşa'yı kazığa oturtarak öldürdüler.

II. Beyazıt, Veziri Hadım Ali Paşa'yı, Şehzade Ahmet'le beraber isyanı bastırması için görevlendirdi. Ancak, Şehzade Ahmet'in bu olayı kendine biat almak için kullanmak istemesinin meydana getirdiği olumsuz havayı iyi değerlendiren asiler, ablukadan sıyrılıp,⁶⁴ Sivas taraflarına kaçtılar. Hadım Ali Paşa asileri takip etti. Çubuk çayı veya Gökçay, ⁶⁵ (Gedik Hanı) mevkiinde isyancılarla yapılan savaşta Anadolu'daki halifelerin başı olan Şah Kulu öldürüldü.⁶⁶ Şehit olan Hadım Ali Paşa, savaş meydanında hayatını kaybeden ilk sadrazam oldu.⁶⁷ Başsız kalan Osmanlı ordusu, İran'a kaçan on beş bin civarındaki isyancıyı takip edemedi.⁶⁸ Şah Kulu ve adamlarının Erzurum ve Erzincan bölgelerinde yapmış oldukları katliamlardan dolayı yirmi otuz yıl buralar harabe olarak kalmıştır.⁶⁹

İsyanın bastırılmasından sonra Teke ve Hamid sancağı köylerinin bir kısmı İran'a göç etmiş, bir kısmı da Devlet tarafından Mora sancağına sürülmüştür. Bu bölgede birçok köy ve mezranın boşalması üretimi etkilemiştir.⁷⁰

Bu isyan, Osmanlı Devleti'nin Safevi Kızılbaşlarla olan ilişkisinde bir dönüm noktası olmuştur. İlk defa Kızılbaşların katli için verilen fetvalar bu ayaklanmadan sonra ortaya çıkmıştır. Anadolu'da taşlar yerinden oynamıştır. Şah Kulu isyanı, mahallî, kendiliğinden gelişen ve sadece dini zemin üzerine oturtulan bir isyan değildir. Takiyye yoluyla,⁷¹ uzun süre ön hazırlıkların, stratejilerin planlanması sonrasında, Şah İsmail'in de desteği alınarak yapılan politik, toplumsal

⁵⁴ Faruk, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, s. 33.

⁵⁵ İlgürel, "Celâli İsyancıları", *DİA*, VII. 236.

⁵⁶ Ahmet Dede Müneccimbaşı, *Müneccimbaşı Tarihi*, s. 428; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II. 245.

⁵⁷ Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, II. 695; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II. 245; Donald Edgar Pitcher, *Osmanlı İmparatorluğunun Tarihsel Coğrafyası*, çev. Bahar Tırnakçı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, s. 149.

⁵⁸ Ahmet Yaşar Ocak, *Kalenderiler*, (XIV-XVII. Yüzyıllar), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999, s. 128.

⁵⁹ Ocak, *Kalenderiler*, (XIV-XVII. Yüzyıllar), s. 128.

⁶⁰ Emecen, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi*, s. 192.

⁶¹ Heyet, *Osmanlı Ansiklopedisi*, ed. Güler Eren, Semih Ofset, Ankara 1999, IX. 831.

⁶² Hoca Sadettin Efendi, *Tâcü't-Tevârîh*, IV. 43; Ahmet Dede Müneccimbaşı, *Müneccimbaşı Tarihi*, s. 428; Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, II. 695; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II. 130, Von Joseph Hammer, *Osmanlı Tarihi*, çev. Mehmet Ata, MEB, İstanbul 1991, I. 346; Sümer, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, s. 32.

⁶³ Hoca Sadettin Efendi, *Tâcü't-Tevârîh*, IV. 44, Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II. 245.

⁶⁴ Ahmet Dede Müneccimbaşı, *Müneccimbaşı Tarihi*, II. 431.

⁶⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II. 246.

⁶⁶ Ahmet Dede Müneccimbaşı, *Müneccimbaşı Tarihi*, II. 431; Hoca Sadettin Efendi, *Tâcü't-Tevârîh*, IV. 61; Sümer, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, s. 33.

⁶⁷ Hammer, *Osmanlı Tarihi*, I. 348.

⁶⁸ Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi Resimli, Haritalı*, II. 696.

⁶⁹ Akgündüz-Öztürk, *Bilinmeyen Osmanlı*, s. 136.

⁷⁰ Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi Resimli, Haritalı*, II. 696; Sümer, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, s. 171.

⁷¹ Kılıç, Kanuni Sultan Süleyman'ın İrakeyn Seferi Öncesi Anadolu'da Meydana Ortaya Çıkan Bazı Gelişmeler, 1533-1535, s. 12.

ve siyasi hâkimiyete yönelik isyandır. Anadolu'daki sosyal, siyasi ve dini dengeleri alt üst eden Şah Kulu ayaklanması, bundan sonra Anadolu'da ortaya çıkacak olan diğer isyan hareketlerinin de tetikleyicisidir.

Sadece Teke bölgesinde değil Balkanlar'a kadar geniş bir alana yayılmış olan bu hareketin etki alanı komşu Sünni devletleri de endişeye sürüklemiştir. Memlûk sultanlığı ile Adana'ya hâkim olan Ramazanoğulları Beyliği de Osmanlı Devleti'ni desteklemişlerdir.⁷²

2.2. Nur Ali Halife Ayaklanması (1512)

Şah İsmail tarafından doğrudan yönlendirilen⁷³ tek ayaklanmadır. Şah Kulu depreminin yaraları sarılmadan, yaklaşık bir yıl sonra ortaya çıkmıştır. Yavuz Sultan Selim'in tahta çıktığı sırada, Amasya sancak Beyi olan Şehzade Ahmet'in saltanat mücadelesine hazırlanmasını⁷⁴ fırsat bilen Şah İsmail, halifesi Nur Ali Halife'yi 1512 de Anadolu'ya gönderdi. Nur Ali Halife, Tokat, Amasya, Çorum ve Yozgat yörelerinde yaşayan dört bin evlik (20000 kişi) Kızılbaş Türkmenlerin başına geçerek Koyulhisar'da ayaklanmayı başlattı.⁷⁵

Niksar'ı, ardından, Tokat'ı alan Nur Ali Halife, Şah İsmail adına hutbe okuttu.⁷⁶ Şehzade Ahmet'in oğlu Murat, törenle başına kızıl başlık takarak on bin kişi ile Nur Ali Halife'ye katıldı.⁷⁷ Ancak Şehzade Ahmet, oğlunun Kızılbaş olmasını tasvip etmediği gibi isyanı bastırması için lalası Yular kısıtı Sinan Paşayı gönderdi. Paşa, Koyulhisar'da iki bin askeri ile beraber öldürüldü. (1512)⁷⁸ İran'a geçen⁷⁹ Nur Ali Halife'nin görevi; Anadolu'yu istikrarsızlaştırmak, Şah İsmail'in yeni iktidar sahibi Yavuz'a ve müntesiplerine "ben buradayım" mesajını iletmek olduğu açıktır. Nur Ali Halife Çaldıran seferinde, Şah İsmail'in yanında Osmanlıya karşı savaşmış,⁸⁰ Tunceli, Ovacıkta öldürülmüştür (Haziran 1515).⁸¹

Bu isyanın bir özelliği de Şah Kulu İsyanının da olduğu gibi isyancıların savaşa kadınları ve çocukları ile katılmalarıdır.

2.3. Bozoklu Şeyh Celâl (Şah Veli) İsyanı (924/1518-1519)

Amasya'nın Turhal kasabası Türkmenlerinden olan Şeyh Celal, Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi sırasında, Şah İsmail'in tertibiyle veya ona güvenerek bölgedeki Kızılbaş Türkmenleri ve işsiz, güçsüz leventleri etrafına topladı. Kendisinin "Halife-i zaman ve mehdi-i devran" olduğunu iddia ederek ayaklandı (1518).⁸² Bu isyanın önemli bir özelliği de bundan sonraki isyanların sebebi ne olursa olsun, "Celali isyanı" diye anılacak olmasıdır.⁸³

Etrafına topladığı yirmi bin kişi ile Bozok valisi Üveys Bey'i öldürdü.⁸⁴ Ardından Sivas Beylerbeyi Sadi Paşayı Zile'de bozguna uğrattı. Kadınları, kendilerine karşı çıkanları öldürdüler, mallarını yağmalayarak etrafa korku saldılar.

Yavuz'un, Rumeli Beylerbeyi Ferhat Paşa'yı üzerine gönderdiğini öğrenen Şeyh Celal, İran'a kaçmak üzere yola çıktı. Yardım için gönderilen Dulkadirli Şehsuvaroğlu Ali Bey isyancıların İran'a kaçmasına mâni olmak maksadıyla saldırıya geçti, Şeyh Celal'i öldürdü. (1519)⁸⁵

⁷² Yavuz Ercan, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, IX. 768.

⁷³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II. 223.

⁷⁴ Sümer, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, s. 35.

⁷⁵ Sümer, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, s. 34; Akyel-Şimşek, *Klasik Kaynaklara Göre XVI Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Meydana Gelen Kızılbaş Ayaklanmaları*, s. 173.

⁷⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II. 223.

⁷⁷ Sümer, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, s. 35.

⁷⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II. 223.

⁷⁹ Sümer, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, s. 35.

⁸⁰ Sümer, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, s. 122.

⁸¹ Sümer, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, s. 39.

⁸² Ahmet Dede Münecimbaşı, *Münecimbaşı Tarihi*, II. 498; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II. 297; Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi, Resimli, Haritalı*, II. 777; Ocak, *Kalenderiler*, (XIV-XVII. Yüzyıllar), s. 129.

⁸³ Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi, Resimli, Haritalı*, II. 778.

⁸⁴ Sümer, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, s. 73

⁸⁵ Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi, Resimli, Haritalı*, II. 778; Hammer, *Osmanlı Tarihi*, I. 414.

2.4. Süklünoğlu, (Baba Zunnun) İsyanı (932/1526) (933/1527)

Kanunî Sultan Süleyman'ın Macaristan fütuhatında bulunmasını fırsat bilen Şii-Safevi halifeleri, Osmanlı Devleti'ni içeriden parçalamak, Anadolu'nun birliğini, dirliğini bozarak, Şii-Safeviler'e bağlamak amacıyla Anadolu'da ardi ardına isyanlar çıkardılar⁸⁶.

Nitekim Mohaç seferi sırasında,⁸⁷ Bozok bölgesinde başlayıp, Tokat, Sivas, Amasya, Maraş, Adana, Tarsus, İçel bölgelerine yayılan, Süklün⁸⁸ veya Baba Zunnun Ayaklanması bir yerde önceki isyanların da devamı niteliğindedir.⁸⁹

İsyanın görünen sebebi; kendisine haksız yere fazla vergi yazılmasına itiraz eden Süklün Koca ile yetkililer arasında meydana gelen tartışmanın, Kızılbaş Türkmen dedesinin sakalının kesilmesi ile sonuçlanmasıdır. Bunu kendilerine hakaret kabul eden Süklün Koca ve avanesi çevreden yardım isteyerek isyanı başlattılar. (H. 932-Ağustos 1526) Başlarına Baba Zunnun'u geçirdiler. Bu sebeple bu isyan "Baba Zunnun" adı ile de bilinmektedir. İsyankârlar, bu olayın meydana gelmesine sebep olduğunu düşündükleri Bozok Sancak beyi Mustafa Bey'i, tahrir memuru Kadı Muslihiddin'i ve kâtibi Mehmet'i öldürdüler.⁹⁰

İsyanı bastırmakla Karaman Beylerbeyi Hüsrev Paşa görevlendirildi. Çevrede bulunan beylerin de kendisine katılmasını emretti. Bunlar içerisinde Adana Hâkimi Pîrî Bey de vardı. Ancak Hüsrev Paşa onları beklemeden Kayseri yakınlarındaki Kurşunlu beli mevkiinde Baba Zunnun'la yapmış olduğu savaşı kaybetti. Kendisi ile beraber İçel sancak Beyi Ali Bey, Kayseri Beyi Behram Bey ve birçok timar ve zeamet sahibi ya hayatını kaybetti ya da esir düştü.⁹¹

Adana Hâkimi Pîrî Bey, bir taraftan vaziyeti Padişaha bildirirken, diğer taraftan valiliği çevresindeki sancak beylerine kuvvet toplama emri verdi. Tarsus ve Sis beyleri asker toplarken⁹² Osmanlı, Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa komutasında, Maraş Beyi Mahmut Bey'i isyancılar üzerine gönderdi. Baba Zunnun öncü olarak gönderilen Yularkıstı İskender Bey'i bozguna uğrattı.⁹³ Alevi-Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı Artova ve Kozova'yı ele geçirdi. Nüfuzunu daha da artırdı.

Pîrî Bey, Hüseyin Paşa'yı acele etmemesi, Şam ve Diyarbakır Beylerbeyinin getirecekleri kuvvetleri beklemesi ve daha ihtiyatlı olması konusunda uyardı. Ancak o, öğütlere kulak asmayıp, bütün kuvvetleri ile Baba Zunnun'un üzerine gitti. "Höyükü" (Hun- Beli) de Pîrî Bey kolu, Baba Zunnun çeteleri üzerine yüklenerak âsileri bozguna uğrattı. Baba Zunnun'la, bin kadar taraftarının öldürülmesine rağmen isyancılar dağılmadılar. Gece, Hüseyin Paşa komutasındaki orduya baskın yaparak yendiler. Hüseyin Paşa, yaralı olarak geldiği Sivas'ta hayatını kaybetti.⁹⁴ Pîrî Bey ve Diyarbakır Beylerbeyi Hüsrev Paşa'nın gayretleriyle Zilkade 933-Ağustos-1527'de isyan bastırıldı.⁹⁵ Ramazanoğlu Pîrî Bey, isyanın bastırılmasındaki gayretleriyle devlet erkânının takdirini kazandı. Dikkatleri üzerinde topladı.

⁸⁶ Kılıç, Kanuni Sultan Süleyman'ın İrakeyn Seferi Öncesi Anadolu'da Meydana Ortaya Çıkan Bazı Gelişmeler, 1533-1535, s. 1.

⁸⁷ Hammer, *Osmanlı Tarihi*, I. 454.

⁸⁸ Süğlün Koca, Sülün koca ve oğlu Şah Veli-Süglün Kadri Hoca Baba gibi isimlerle de anılmaktadır. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II. 327; Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi, Resimli, Haritalı*, II. 866; Heyet, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Çağ Yayınları, İstanbul 1989, X. 328.

⁸⁹ Mehmet Hemdemi Çelebi Solak-Zâde, *Solak-Zâde Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989, II. 151; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II. 327; Heyet, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, X. 328.

⁹⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II. 327, Hammer, *Osmanlı Tarihi*, I. 454.

⁹¹ Solak-Zâde, *Solak-Zâde Tarihi*, II. 151, Ahmet Dede Münecimbaşı, *Münecimbaşı Tarihi*, s. 525, Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi, Resimli, Haritalı*, II, s. 866; Heyet, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, X. 328.

⁹² Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi, Resimli, Haritalı*, II. 866.

⁹³ Ahmet Dede Münecimbaşı, *Münecimbaşı Tarihi*, s. 525; Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi, Resimli, Haritalı*, II. 867.

⁹⁴ Solak-Zâde, *Solak-Zâde Tarihi*, II. 152; Ahmet Dede Münecimbaşı, *Münecimbaşı Tarihi*, s. 525; Hammer, *Osmanlı Tarihi*, I. 454.

⁹⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II. 346; Enver Kartekin, *Ramazanoğulları Beyliği Tarihi, Doğuş Matbaası*, İstanbul 1979, s. 72.

2.5. Baba Zunnun Oğlu İsyanı (1527)

1526-27 yıllarındaki Süklün Koca ve Baba Zunnun' un beraber yaptıkları isyanının bir devamıdır.

Hisar Beyli oymağının boy beyi olan Baba Zunnun'un oğlu ayaklanmayı kaldığı yerden devam ettirdi. Ayaklanmaya Çiçekli, Ağça, Koyunlu, Mes'udlu gibi birçok Kızılbaş Türkmen oymağı da destek verdi. Beş altı bin kişilik bir kuvvetle geçtikleri yerleri yağmalayarak İran'a doğru yola çıktılar. Önlerini kesmek isteyen Sivas Beylerbeyi Yakup Paşa'yı Unavur'da yendiler. Diyarbakır Beylerbeyi Hüsrev Paşa, Pasin ovasında yapılan savaşta Zunnun Oğlunun adamlarının büyük çoğunluğunu öldürdü. Ancak kendisi İran'a kaçmayı başardı.⁹⁶

2.6. Hayırsız Kalender Oğlu (Çelebi) İsyanı (932-933) (1526-1527)

İsyana katılanların sayısal çokluğunun yanında, katılan grupların çeşitliliği, Kalender Çelebi'nin saygınlığı ve etkin kişiliği sebebiyle, "Kalender Çelebi isyanı" o güne kadar Osmanlıya karşı yürütölen en büyük Alevi ayaklanmasıdır.⁹⁷

Kalender Çelebi İsyanı; Bozok ve Çukurova bölgesindeki isyanlarla aşağı yukarı aynı zamanda Kırşehir ve Ankara'da başlayıp, Bozok, Sivas, Maraş, Adana ve Tarsus hattına yayıldı. Bu geniş coğrafyada Yirmi otuz bin kişilik topluluğun ⁹⁸ Kalender Çelebi etrafında toplanmasının sebeplerinden biri, Hacı Bektaş-ı Veli'nin torunu yani manevi mirasçısı, Postnişini olmasıdır. ⁹⁹

Kalender Çelebi saltanat iddiasıyla nevbet çaldırıp, mehdi olduğunu iddia ederek isyan etti.¹⁰⁰ Yanında toplananlar, müntesipleri olan kalenderñler, nispeten serbest yaşamaya alışmış, devletin birtakım mükellefiyetlerinden memnun olmayan konar-göçerler,¹⁰¹ Baba Zunnun artıkları ve Osmanlıya küskün olan kesimlerdir ki, bunların ekseriyetini Osmanlıya bağlanan Dulkadiroğularının dirlikleri kesilmiş sipahileri teşkil eder.

Beş bin seçkin askerle İsyanı bastırmakla görevlendirilen İbrahim Paşa¹⁰² Anadolu Beylerbeyi Behram Paşayı ve Karaman Beyler Beyi Mahmut Paşa'yı, İran'a kaçmakta olan Kalender Çelebi'yi takiple görevlendirdi.¹⁰³ Kozova (Cincife-Gencefe) ¹⁰⁴ mevkiinde çarpıştılar. Osmanlı askeri dağıldı. Akabinde Behram Paşa ve Mahmut Paşa birleşerek tekrar savaşa tutuştular, yine kaybettiler. Karaman Beylerbeyi Mahmut Paşa'yla beraber pek çok askeri hayatını kaybetti.¹⁰⁵ Bu zaferden sonra Kalender'in nüfuzu ve şöhreti hızla arttı. Dulkadiroğulları'ndan çoğu onun tarafına geçti.¹⁰⁶ İbrahim Paşa, istişareleri sonucunda önceki çatışmalarda bozguna uğrayan askerlerden, tek bir erin dahi ordusuna katılmasını yasakladı.¹⁰⁷ Böyle gelen birisini ihbar edene ödöl vereceğini, yakalanan kişinin de öldüröleceğini ilan etti.¹⁰⁸ Ayrıca, Dulkadiroğulları'na ait olan timarların, sahiplerine iade edileceğini ve ne istiyorlarsa hepsini yerine getireceğine dair söz verdi. Kırgın ve küskün gönülleri tamire çalıştı. Hediyeler ve bağışlarla onları Kalender'in güçlerinden ayırmayı başardı.¹⁰⁹ Kalenderin yanında üç dört bin kişi kaldı. Başsaz denilen yaylakta

⁹⁶ Sümer, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, s. 77

⁹⁷ Baki Öz, *Osmanlı'da Alevi Ayaklanması*, Ant Yayınları, İstanbul 1992, s. 187.

⁹⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II. 328.

⁹⁹ Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi, Resimli, Haritalı, II. 868*; Heyet, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, X. 329.

¹⁰⁰ Solak-Zâde, *Solak-Zâde Tarihi*, II. 153.

¹⁰¹ Heyet, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, X. 329.

¹⁰² Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II. 328; Hammer, *Osmanlı Tarihi*, I. 455.

¹⁰³ Ahmet Dede Müneccimbaşı, *Müneccimbaşı Tarihi*, s. 526; Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi, Resimli, Haritalı, II. 868*.

¹⁰⁴ Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi, Resimli, Haritalı, II. 868*.

¹⁰⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II. 328.

¹⁰⁶ Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi, Resimli, Haritalı, II. 794*; Ahmet Dede Müneccimbaşı, *Müneccimbaşı Tarihi*, s. 527; Kılıç, *Kanuni Sultan Süleyman'ın İrakeyn Seferi Öncesi Anadolu'da Meydana Ortaya Çıkan Bazı Gelişmeler, 1533-1535*, s. 15.

¹⁰⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II. 328.

¹⁰⁸ Hammer, *Osmanlı Tarihi*, I. 455.

¹⁰⁹ Solak-Zâde, *Solak-Zâde Tarihi*, II. 156; Ahmet Dede Müneccimbaşı, *Müneccimbaşı Tarihi*, s. 527; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II. 328.

Kalender, başı kesilerek öldürüldü.¹¹⁰ Pek az adamı kurtulabildi. İbrahim Paşa başarısından dolayı ödüllendirildi.¹¹¹

İbrahim Paşa isyanların bastırılmasında büyük yararlılıklar gösteren Ramazanoğulları'ndan Adana Bey'i Pîrî Bey'i yanına alarak İstanbul'a götürdü.¹¹² Padişahın elini öpen Pîrî Bey yapmış olduğu hizmetlerinden dolayı taltif edildi, hilat giydirildi ve yıllık tahsisatı artırıldı.¹¹³

3. PİRÎ BEY ZAMANINDA ORTAYA ÇIKAN ÇUKUROVA İSYANLARI (1526-1529)

Çukurova isyanlarına geçmeden önce bölgenin coğrafi özelliği, jeopolitik önemi ve Ramazanoğlu Beyliğinden ve isyanları bastıran Pîrî Bey'den kısaca bahsetmemizin yararlı olacağı kanaatindeyiz.

Çukurova isyanları coğrafyasından kastımız, Mersin, İskenderun, Toroslar ve Gavurdağları sahasıdır. Çukurova'nın jeopolitik önemi büyüktür. Toroslar, Anadolu ile güneyi, Amanoslar da doğu ile batı coğrafyasını birbirinden ayıran doğal sınırlardır. Akdeniz'e, Orta doğuya hâkim olmanın yolu buradan geçmektedir. Bu sebeple Memlûkler, Osmanlı'nın bu doğal sınırı geçerek Çukurova'ya girişlerini engellemek istemişlerdir. Çünkü Osmanlı buraya indiği takdirde bütün Orta doğu Osmanlı'nın hâkimiyet alanı içerisine girecektir.¹¹⁴ Nitekim öyle de olmuştur.

Bunlar ve bunun gibi birçok siyasi ve ekonomik mülahazalarla Çukurova, tarihi boyunca birçok mücadeleye ve müdahaleye maruz kalmıştır. Bu mümbit bölgede tarih boyunca birçok topluluklar yaşamış, siyasi teşekküller oluşturmuşlardır. Bunlardan birisi de Ramazanoğulları Beyliğidir

3.1. Ramazanoğulları Beyliği (1354-1608)

XIII. yüzyılın ikinci yarısında Türkmenler, Memlûkler'le iş birliği yaparak Çukurova'nın fethinde önemli rol oynadılar. Memlûkler Çukurova'nın idaresini Ramazan Bey'e verdiler. (755/1354)¹¹⁵ Oğuzların Üç ok kolundan olan Ramazan Bey, Adana'yı başkent yaptı. Bu bölgede Memlûkler'e tabi olarak nüfuzlarını sağlamlaştırdılar. Ramazanoğulları'nın bulunduğu coğrafya Memlûkler açısından kuvvetlendirilmesi gereken bir yerdir. Avasım olması, Akdeniz'e kıyısının bulunması ve Anadolu ve Suriye arasında önemli geçit ve kaleleri barındırması ayrıca ticaret yönünden de özel bir önem arz etmektedir.¹¹⁶ Memlûkler açısından Ramazanoğlu Beyliği, Osmanlı ile arasındaki sınırı teşkil etmektedir.

Ramazan Bey'den sonra beyliğin idaresinde öne çıkan, 1511-1512 de vefat eden ve 30 yıl iktidarda kalan, hürmete şayan bir kişiliğe sahip olan Halil Bey'in yerine getirilen Mahmut Bey, Memlûkler tarafından (1514) azledilerek Beyliğin başına amcasının oğlu Selim Bey tayin edildi. Bu durumu içine sindiremeyen, Mahmut Bey İstanbul'a giderek, Yavuz'a sığındı. Yavuz, ona dirlik verdi. Yanında bulunma imtiyazı verdi (921/1515). Bu dönem Ramazanoğulları Beyliğinin fetret dönemidir. Yavuz, Memlûk seferi öncesi, Ramazanoğulları'na elçi gönderdi. Kendileriyle beraber hareket etmeleri halinde yerlerinde bırakılacaklarını bildirdi. Teklifi kabul gördü. (27 Temmuz 1516)¹¹⁷ Osmanlı'nın yanında savaşa giren Mahmut Bey Rıdaniye' de şehit düştü. O'nun yerine Beyliğe, Kahire'de Kubat Bey getirildi. Ancak kısa zaman sonra Ramazanoğlu Beyliği tamamen Pîrî Bey'e verildi. (925/1519-1520). Ramazanoğulları'nın yüzüsu olan Pîrî Bey, Kanuni'nin büyük

¹¹⁰ Solak-Zâde, *Solak-Zâde Tarihi*, II. 157; Ahmet Dede Müneccimbaşı, *Müneccimbaşı Tarihi*, s. 527; Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi, Resimli, Haritalı*, II. 869; Sümer, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, s. 176.

¹¹¹ Ahmet Dede Müneccimbaşı, *Müneccimbaşı Tarihi*, s. 528.

¹¹² Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, I. 95; Solak-Zâde, *Solak-Zâde Tarihi*, II. 157.

¹¹³ Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi, Resimli, Haritalı*, II. 870; Hammer, *Osmanlı Tarihi*, I, 456.

¹¹⁴ Gözde Ramazanoğlu, *Adana'da Tarih, Tarihte Adana*, Etik Yayınları, İstanbul 2012, s. 45.

¹¹⁵ Sümer, "Çukurova Tarihine Dâir Araştırmalar (Fetihten XVI yüzyılın ikinci yarısına kadar)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, sayı: 1, Ankara 1963, s. 19.

¹¹⁶ Fatma Akkuş Yiğit, "Ramazanoğulları Beyliği'nin Kuruluşu", *Akademik Bakış*, cilt: 7, sayı: 13 (Kış 2013), s. 230.

¹¹⁷ Ramazanoğlu, *Adana'da Tarih, Tarihte Adana*, s. 45.

teveccühünü kazandı. Bu dönemde ortaya çıkan isyanların bastırılması sırasında kendisine tevdi edilen çok önemli görevleri başarı ile sonuçlandırdı.

1516 yılına kadar Mısır Memlûk Devletine bağlı olarak yönetilen Adana bölgesi, Osmanlı idaresine geçti. Adana, yurtluk ve ocaklık sistemi içerisinde Ramazanoğulları sülalesinin yönetiminde ayrıcalıklı bir sancak oldu. 1608 yılında Ramazanoğlu Pir Mansur Bey'in görevden ayrılmasından sonra, İstanbul'dan gönderilen valilerce yönetilmeye başlandı.¹¹⁸

3.2. Çukurova İsyanları

XV. yüzyılın sonlarına doğru Çukurova, İslam dünyasının iki siyasi gücü, Osmanlı ve Memlûk Devletlerinin mücadele alanı içerisine girmişti. Beş yıl süren Çukurova savaşlarının sonucunda, taraflar barış yaparak, savaşın başladığı andaki mevcut duruma geri dönmüşlerdi (1486-1491).

Bu mücadeleye 1501 yılından itibaren bölgede uzun süredir siyasi ve dini yatırımlar yapan Safevi devleti de katıldı. Anadolu'yu zayıflatmak maksadı ile yapmış olduğu girişimlerini Çukurova'da da sürdürdü. Nitekim Şah İsmail'in dedesi Şeyh Cüneyt, Özerli (Üzeyir) yurdunda, Dört Yol'da bulunan Ersuz dağı, kovuluncaya kadar¹¹⁹ propaganda merkezi haline getirmişti.

Şah Veli Halife'nin Karaisalı'da kendisini Safevi halifesi ilan ederek, Seydi'nin Kızılbaş Taç'ı giyerek ayaklanması, Şeyh Cüneyt'in öğretilerinin isyancılar üzerindeki etkilerini ortaya koyması bakımından önemlidir.

İsyanların genel sebepleri, Kızılbaş isyanları ve Çukurova hakkında verdiğimiz kısa bilgiler, Çukurova isyanlarının sadece Çukurova'ya özgü olmadığını, diğer isyanların bir devamı niteliğinde olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Çukurova bölgesinde ortaya çıkan isyanların bölgeye has sebeplerine gelince;

Çukurova bölgesinde meydana gelen ve beş yıl devam eden Osmanlı-Memlûk savaşları Ramazanoğlu Beyliğinin topraklarında gerçekleşmiştir. Şehirler ve yerleşim alanları harap olmuştur. Her iki taraf da siyasi, sosyal ve ekonomik bakımdan yıpranmıştır. Ancak asıl yıpranan ve zarar gören bölge ve halkı olmuştur.

Çukurova savaşlarında, Osmanlı ve Memlûk çekişmesi, bölgeyi siyasi ve sosyal savrulmalara maruz bırakmıştır.¹²⁰

Her iki devlet için de Çukurova'nın, idari merkezden uzak, sınır bölgesi olması kırılmalara artırmıştır.

Ramazanoğlu Beylerinin egemenliklerini korurken, Osmanlı, Memlûk tabiiyeti tercihinde gidip gelmeler ve sık sık görevden azledilmelerinin meydana getirdiği istikrarsız ortamının doğurduğu olumsuzlukların yansımaları, Osmanlı, Memlûk rekabeti, Mahmut ve Selim Bey örneğinde olduğu gibi (1514).¹²¹

Safeviler, Akdeniz'e inmek maksadıyla Memlûk Devletine iş birliği teklifinde bulunmuşlardır. Göndermiş oldukları elçileri vasıtasıyla Memlûkler'e bağlı Ramazanoğulları'na ait Adana ve Tarsus toprakları ile ilgili Şah'ın isteklerini Kansu Gavri'ye iletmişler, istekleri yerine getirilmezse, Halep, Şam ve hatta Suriye'nin tamamını ele geçirmekle tehdit etmişlerdir.¹²² Nitekim Akdeniz'e direkt çıkış kazanmak için batılı devletlerle Osmanlı İmparatorluğuna karşı beraber mücadele etmek için görüşmelerde de bulunmuşlardır.¹²³

¹¹⁸ Bkz. Yılmaz Kurt-M. Akif Erdoğan, *Çukurova Tarihinin Kaynakları IV*, Adana Evkaf Defteri T.T.K Ankara 2000; Heyet, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, X. 113-129; *Türk Dünyası El Kitabı*, Türk Dünyasını Araştırma Enstitüsü, Ankara 2001, I. 414-416; Ramazanoğlu, *Adana'da Tarih, Tarihte Adana*.

¹¹⁹ Sümer, "Çukurova Tarihinin Dâir Araştırmaları", s. 63.

¹²⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II. 191; Emecen, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi*, s. 191.

¹²¹ Sümer, "Çukurova Tarihinin Dâir Araştırmaları", s. 55.

¹²² Mübariz Ağalarlı, "XVI. Yüzyılın Başlarında Safevi Devletiyle Memlûk Devleti Arasında Siyasi İlişkilere Genel Bir Bakış", *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3/2 (2010), s. 127.

¹²³ Ağalarlı, "XVI. Yüzyılın Başlarında Safevi Devletiyle Memlûk Devleti Arasında Siyasi İlişkilere Genel Bir Bakış", s. 129.

Yavuz Sultan Selim'in Memlûk devletine son vermesi üzerine, Çukurova bölgesinin Osmanlı idaresine geçmesinin meydana getirdiği siyasi değişimin ve yeni bir idareye intibaksızlığın meydana getirdiği sorunlar. (1516) ¹²⁴

Seferler sırasında devlet başkanının ve orduya onunla beraber katılan sancak beylerinin yokluğunda meydana gelen idari zaafı.¹²⁵ Adana Hâkimi Pîrî Bey'in hastalığı sebebi ile İstanbul'da bulunmasını fırsat bilerek ardı ardına isyanların çıkarılması örneğinde olduğu gibi.¹²⁶

Safeviler'in Çukurova'da attıkları temeller oldukça eskiye dayanır. Şah İsmail'in dedesi Şeyh Cüneyt, Özerli (Üzeyir) yurdunda, Dört Yol'da bulunan Ersuz dağında, Emirlik kurmak istemesi üzerine Memlûk Sultanı Çakmak'ın emri ile gönderilen askerlerle çatıştıktan sonra Canik Beyliğine kaçmıştır.¹²⁷ Kovuluncaya kadar ¹²⁸ Ersuz'u propaganda merkezi haline getirmiş ve Çukurova bölgesinde yaşayan Türkmenleri müridi, bendesi haline getirmek için gayret göstermiş, bunda da emeline nail olmuştur.¹²⁹ Nitekim Safevi devleti kurulurken, Tarsus bölgesinde yaşayan Varsaklar'ın bir kısmı Erzincan'a giderek Şah İsmail'in yanında yer almışlar, Safevi Devletinin kurulmasına katkıda bulunmuşlardır.¹³⁰ Osmanlı fethini takip eden günlerde de Çukurova da Kızılbaş ayaklanmaları meydana gelmiştir.¹³¹

Bu ve buna benzer sebepleri iyi kullanan Safeviler'in tahrikleri ve teşvikleriyle Anadolu ve Çukurova'da meydana gelen Kızılbaş isyanlarının bastırılmasında, Zunnunoğlu isyanı ile beraber tarih sahnesinde kendini gösteren, büyük kabul gören Ramazanoğlu Pîrî Paşa'nın hayatından kısaca bahsederek karşımıza şöyle bir portre çıkar.

3.2.1. Ramazanoğlu Pîrî Mehmet Paşa

Osmanlı müverrihleri tarafından zarif, akıllı, akıl veren, yerinde hareket eden, cesaret sahibi, Ramazanoğulları'nın yüzünün suyu ¹³² gibi özelliklerle tavsif edilen Pîrî Mehmet Paşa, "Muhteşem Süleyman" in çağdaşı, Çukurova'da onun temsilcisi, hatta bir kopyası gibidir. Kanunî ile aşağı yukarı aynı yıllarda iş başında bulunmuştur. Osmanlı devleti Kanunî ile ihtişamını yaşarken, Ramazanoğulları da onunla en parlak günlerini yaşamıştır.¹³³

926/1519'da kırk yaşları civarında Adana beylerbeyliği hâkimi olan Ramazanoğulları'ndan Halil Beyoğlu Pîrî Bey'in, bu övgülere mazhar olması onun çok yönlü bir devlet adamı olmasından kaynaklanmaktadır. Devlet adamı olarak problem çözmedeki mahareti, komutan olarak askeri sevk ve idare yeteneği, şecaati ve imarcı kimliğinin yanında cömertliği, şairliği ve hattat olması gibi özelliklerinin yanı sıra şair ve ilim adamlarını koruyup kollaması, O'nun üstün değerli vezirler arasında temayüz etmesini sağlamıştır. Bu sebeplerle O'na vezîriâzamlarından daha fazla haslar verilmiştir.

Kanunî Sultan Süleyman'ın büyük teveccühüne mazhar olmuş ve onun kaygısızca beylik yapması için, başta Kubad olmak üzere, kardeşlerini bir müddet Rum elinde oturmaya mecbur kılmıştır.¹³⁴

Yine, 1527 senesinde Kalender Çelebi isyanının bastırılmasından sonra, vezîriâzam İbrahim Paşa, isyan hareketlerinin bastırılmasında büyük hizmeti görülen Pîrî Bey'i İstanbul'a götürdü. Pîrî Bey İstanbul'a gelişinde huzura kabul edildi ve iltifata mazhar oldu.¹³⁵ Ayrıca

¹²⁴ Sümer, "Çukurova Tarihine Dâir Araştırmalar", s. 57.

¹²⁵ Akyel-Şimşek, Klasik Kaynaklara Göre XVI Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Meydana Gelen Kızılbaş Ayaklanmaları, s. 137, Hüseyiniklioğlu, Mühimme Defterlerine göre Osmanlı Devleti'nde Eşkıyalık Olayları, s. 4.

¹²⁶ Öz, *Osmanlı'da Alevi Ayaklanmaları*, s. 186.

¹²⁷ Ağalarlı, "XVI. Yüzyılın Başlarında Safevi Devletiyle Memlûk Devleti Arasında Siyasi İlişkilere Genel Bir Bakış", s. 125.

¹²⁸ Sümer, "Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar", s. 64.

¹²⁹ Dedeyev, "Safeviler Tarikati ve Osmanlı Devleti İlişkileri", s. 212.

¹³⁰ Sümer, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, s. 19.

¹³¹ Sümer, "Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar", s. 30.

¹³² Solak-Zâde, *Solak-Zâde Tarihi*, II. 153.

¹³³ Yılmaz Kurt, "Pîrî Mehmet Paşa Ramazanoğlu" *DİA*, Ankara 2007, XXXIV. 281- 282.

¹³⁴ Sümer, "Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar", s. 56.

¹³⁵ Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi, Resimli, Haritalı*, II. 869.

harpteki hizmetlerine karşılık yıllık tahsisatı arttırıldı.¹³⁶ O tarihe kadar kanun üzere senede bir milyon iki yüz bin akçe olan hasları iki milyona çıkarıldı.¹³⁷

Pîrî Bey, bir yandan Adana şehrini yeniden imar etmeye çalışırken, bir yandan da bölgede ortaya çıkan çeşitli karışıklıklarla uğraşmak zorunda kalmıştır.

Pîrî Bey ilk defa Bozok bölgesinde ortaya çıkan Baba Zunnun isyanının bastırılması sırasında ortaya koyduğu kabiliyeti ve dirayeti ile dikkatleri üzerinde toplamıştır. Bu tarihten itibaren Karaman'dan Erzurum'a kadar olan Anadolu coğrafyasını yangın yerine çeviren, "Kızılbaş isyanları" olarak adlandırılan ayaklanmalarda ve bu ayaklanmaların bir devamı olan ve aynı zaman dilimi içerisinde ortaya çıkan "Çukurova İsyanları" adı verilen Domuz Oğlan, Şah Veli Halife, Seydi Bey, İnciryemez ve Begce Bey ayaklanmalarını Adana hâkimi olarak büyük dirayetle bastırmıştır.

Pîrî Bey, Kanuni tarafından büyük takdir görmüş, güvenini kazanmış bir devlet adamı olarak sıkıntılı olan bölgelere idareci veya komutan olarak atanmıştır. Bu görevleri sırasında Adana'yı vekillerle idare etmeyi sürdürmüştür.

1559'da Şehzade Selim ile Şehzade Bayezid arasında cereyan eden Konya savaşında Kanuni'nin isteği üzerine Selim'in yanında yer almış, iki yerinden yaralanmasına rağmen savaşı bırakmayan Adana Beyi Ramazanoğlu Pîrî Paşa'nın¹³⁸ Selim ve Sokullu-Mehmet Paşa'yla beraber Halep'te kışlayarak vaziyeti kollamaları emredilmiştir.¹³⁹ Savaş sırasında Pîrî Paşa'nın yaşının seksenin üzerinde olduğu göz ardı edilmemelidir.

1566 da Kanuni tarafından Sigetvar seferi sırasında Pîrî Bey Kayseri muhafazasıyla görevlendirilmiştir. Bundan sonra ölümüne kadar Adana beyliğinde bulunmuştur.

Muhtemelen 1519'da Ramazanoğulları Beyi olan Pîrî Bey, zaman zaman başka görevlerde bulunsa da 1568 yılında vefatına kadar Adana hâkimi olarak görevinin başında olmuştur.¹⁴⁰

Pîrî Paşa zamanı, genel anlamıyla Adana için barış ve huzur dönemidir. İmara önem vermiş, Adana'yı ekonomik canlılığa sahip, bayındır bir kent kimliğine kavuşturmuştur. Adana'da cami, imaret ve bezzazlara çarşı, sebil ve han yaptırmıştır. Günümüzde ayakta bulunan tarihi eserlerin yarısından fazlası bu dönemden kalmıştır.

Yaklaşık yarım asır Ramazanoğulları'nın başında bulunan Pîrî Paşa, Adana ve çevresine büyük hizmetlerde bulunmuştur. Babası Halil Bey'in başlatmış olduğu toplumsal kurumları tamamlamış ve yenilerini eklemiştir. Toplumun refahını sağlamak maksadıyla kumaş dokuma yerleri, yağhaneler, bedesten ve dükkânlar yaptırmıştır. Birçok kanallar açtırarak değirmenler yaptırmış, çevrenin çeltik ekimine müsait hale getirilebilmesi için çalışmalar yapmıştır.

Ayrıca toplum yararına birçok müessese meydana getirmiştir ki daha önce de belirtildiği gibi Adana ve çevresinde bulunan birçok cami, han, hamam ve bedesten onun vakfidir.

Adından sitayişle bahsettiren "Cenâb-ı emâret-me'âb Pîrî Beg *dâme ulüvvuhû*" övgüsüne mazhar olan Pîrî Paşa pek ihtiyar bir yaşta (90 yaşının üzerinde) (976/1568-1569) yılında vefat etti.¹⁴¹ Adana da yaptırdığı Ulu Cami'de medfundur.

Üç Osmanlı Padişahı döneminde görev yapan Pîrî Bey, Osmanlı Devleti'nin bekası için büyük gayret sarf etmiştir. Anadolu'daki dirlik ve düzenliğin sağlanmasında göstermiş olduğu

¹³⁶ Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi, Resimli, Haritalı*, II. 871.

¹³⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II. 328.

¹³⁸ Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi, Resimli, Haritalı*, II. 1130.

¹³⁹ Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, II. 314.

¹⁴⁰ Hasan Basri Karadeniz, "*Osmanlı Devleti'nin Beylikleri İlhak Siyaseti ve Dulkadirli Beyliği'nin İlhakı*", *Türkler Ans.*, IX. 486-498.

¹⁴¹ Sümer, "Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar (Fetihten XVI. Yüzyılın İkinci Yarısına Kadar)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, AÜDTCF, cilt: 1, sayı:1, Ankara1964, s. 58.

başarı, dönemin hükümdarı Kanuni tarafından takdirle karşılanmış, kendisine Beyzade ¹⁴² diye hitap edilmiştir.

Çukurova hâkimi olarak Ramazanoğulları'na büyük değer katmış, saygınlığını artırmış ve beyliğin devamını temin etmiştir.

Kardeşleri Davud, Korkut ve Mahmut Beyler, hep Osmanlı sancakbeyleridir. Ramazanoğulları, Pîrî Mehmet ve Kubat Paşalardan yürümüştür. 1608'e kadar Adana sancağına Ramazanoğulları tayinine devam edilmiştir.¹⁴³

3.2.2. Domuzoğlan ve Yenice Bey İsyanları (1525-1526)

Art arda gelen iki isyandır. 1525-26 da Bozok'ta başlayan ayaklanmalar, Kızılbaş Türkmen kabilelerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelere de sıçradı.

Adana sancağının Berendi (yaklaşık Ceyhan kazası) bucağında ortaya çıkan Domuz Oğlan isyanı da bunlardan birisidir.¹⁴⁴ Etrafına topladığı beş, altı yüz kişiyle çevreyi yakıp-yıkmaya ve yağmaya başladı (Cemaziyülevvel 932).¹⁴⁵ Bunu haber alan Pîrî Bey hemen harekete geçerek Konur Kuyu denilen yerde ¹⁴⁶ Domuz Oğlan'la savaşmış, isyan daha yayılmadan isyanı bastırdı ve onu ortadan kaldırdı.

(4 Muharrem 933) (11 Ekim 1526) tarihinde Adana'ya döndüğünde Tarsus'un kuzey batısında, ondan 50 km. Uzaklıktaki Ulaş Nahiyesinde seksen altı cemaatten oluşan Ulaş kabilesinin¹⁴⁷ beyi, Begce Bey'in isyan ettiği haberi üzerine kuvvetlerini göndermiş, yakalatarak İstanbul'a göndermiştir.

Begce bey hakkında "Mülhid" ifadesinin kullanılması bu ayaklanmanın Kızılbaşlarla ilgili olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Ulaş kabilesinin bazı kolları bu harekete katılmıştı.¹⁴⁸

3.2.3. Mustafa Oğlu Veli Halife Ayaklanması (933/1527)

Adana sancağına bağlı Karaisalı kadısı Mustafa'nın oğlu Veli Halife, İran Şahının halifesi, Rafızı ve Tanrının birliğini inkâr etmesiyle tanınmıştı.¹⁴⁹

Veli Halife, beş-altı yüz kişiyle, Türkmenlerden olan müntesipleriyle isyan etti ve Karaisalı ve Kusunlu kasabalarını yağmaladı (23 Cemaziyülevvel 933) (Şubat 1527). Tarsus üzerine yürüdü. Bu tarihlerde Tarsus Adana'dan daha büyüktür. Adana da on altı Türk Mahallesi varken Tarsus'ta yirmi dört Türk Mahallesi vardır.¹⁵⁰ Ayrıca Tarsus'un Toros dağlarına yakın olması, Kızılbaş Türkmenlerin dağlık alanlarda yoğun bulunması sebebi ile Veli Halife'nin destek bulabileceği merkezdir.

İsyancılar Tarsus Sancak Beyi Kara Hasan'ı binden fazla askeri ile şehre kapanmaya mecbur etmiştir. Savaş şehirde devam ederken, Adana Bey'i Pîrî Bey'in gelmekte olduğunu öğrendiler. Kendilerini emniyette hissedecekleri dağa doğru çekilmek istemişlerse de Ramazanoğlu Pîrî Bey arkalarından yetişerek onları mağlup etmiş ve Veli Halife ve adamlarının çoğunu kılıçtan geçirmiştir.¹⁵¹

¹⁴² Kartekin, *Ramazanoğulları Beyliği Tarihi*, s. 72.

¹⁴³ Yılmaz Öztuna, *Yavuz Sultan Selim*, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul trs., s.45

¹⁴⁴ Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi, Resimli, Haritalı*, II. 867

¹⁴⁵ Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, I. 92.

¹⁴⁶ Sümer, "Çukur-ova Tarihine Dair Araştırmalar", s. 57.

¹⁴⁷ Sümer, "Çukur-ova Tarihine Dair Araştırmalar", s. 76.

¹⁴⁸ Solak-Zâde, *Solak-Zâde Tarihi*, II. 153; Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi, Resimli, Haritalı*, II. 867; Sümer, "Çukur-ova Tarihine Dair Araştırmalar", s. 57.

¹⁴⁹ Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, I. 92.

¹⁵⁰ Sümer, "Çukur-ova Tarihine Dair Araştırmalar", s. 20

¹⁵¹ Solak-Zâde, *Solak-Zâde Tarihi*, II. 153; Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, I. 92; Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi, Resimli, Haritalı*, II. 867.

3.2.4. Seydi Bey ve İnciryemez Ayaklanması (935/1529) ¹⁵²

Adana Hâkimi Pîrî Bey, Kalenderoğlu ayaklanması sırasında gösterdiği yararlılıklardan dolayı sadrazam İbrahim Paşa'nın takdirlerini toplamış ve bu sebeple isyanın bastırılmasını müteakiben sadrazam tarafından İstanbul'a götürülmüştür.

Çeşitli rahatsızlıkları vardı. Bu sebeple bir süre burada bulunmak zorunda kaldı. İstanbul'da kaldığı süre içerisinde padişah tarafından taltif olundu, hilat giydirildi ve tahsisatı artırıldı.¹⁵³

Adana bir süre Pîrî Bey'inden uzak kaldı. Bunu fırsat bilen Özer Sancağı Beyi Ahmet Bey'in kardeşinin oğlu olan Seyyid (Seydi) Bey, babası Kızılbaş olmamasına¹⁵⁴ rağmen kendisi, başına Kızılbaş tacı giyerek isyan etti (12 Mart 1529).¹⁵⁵ Önce amcası Ahmet Bey'i öldürdü. Ardından Kınık ordugâhını basarak Kınık emini Hüseyin Bey'i ve bölgedeki zeamet sahipleri Yusuf'u öldürüp, mallarını yağmaladı. Birkaç gün sonra da¹⁵⁶ beş bin kadar taraftarıyla Berendi'yi, sonra da Ayas kasabalarına baskın verip yakıp yıktı.¹⁵⁷

Kanuni tarafından bu ayaklanmayı bastırmakla görevlendirilen,¹⁵⁸ hasta olan Pîrî Bey, beş yüz kadar adamıyla beraber reayadan ve halktan dört bin kadar yaya ve okçu topladı.¹⁵⁹ Pîrî Bey'in süvari hücumundan çekinen Seydi Bey, Ayas'ı bırakarak süratle Dulkadir ilindeki Karz kasabasını bastı. Beş yüz kişiyle Seydi'ye katılan İnciryemez¹⁶⁰ ve arkadaşları, Sis kalesini almak ve kasabayı yağmalamak üzere harekete geçtiler.¹⁶¹ Sis Sancak Bey'i karşı koymak yerine kalesine sığındı. Bundan cesaret alan Seydi Bey Sis'i yakıp yıkmaya başladı.

Sis'i kuşatan isyancıların üzerine saldırıya geçen Pîrî Bey'in yanında bulunan ve halk arasından toplanmış olan savaşçılar, savaşın şiddetine dayanamadı ve dağlara doğru kaçtılar. Tecrübeli ve ehliyetli bir kumandan olan Pîrî Bey,¹⁶² yanında bulunan askerlerine çeşitli vaatlerde bulunarak onların gönlünü aldı ve saldırıya geçti. Karşı koyamayan isyancılar ikiye ayrıldı. Özerli (Üzeyr) oğullarından Ürkmez, İskender, Şah Ferah ve Kubat adlı elebaşılar Özerli (Üzeyr) sancağına, Seydi'nin yanında kalanlar da Sis dağlarına kaçtılar. Pîrî Bey ve askerleri yaptıkları takibin sonucunda isyancıları Sis dağında, Derbent mevkiinde yakalamış, birçoğunu kılıçtan geçirmiştir. Seydi Bey yakalanmış, kardeşi Cihan Şah öldürülmüştür.¹⁶³ Burada işi biten Pîrî Bey Özerli (Üzeyr) sancağına yönelmiş, buraya kaçan isyancıları öldürüp, isyanı tamamen bastırmıştır. Zincire vurdurup, İstanbul'a gönderdiği Seydi Bey, bir müddet teşhir edildikten sonra idam edilmiştir. (Şubat 1529).¹⁶⁴

4. SONUÇLAR

XVI. Asrın ilk yarısı Osmanlı Devleti'nin siyaseten ve ekonomik olarak en güçlü olduğu dönemdir. 1512-1530 tarihleri arasında, Memlûk Devleti'ne son verilmiş, Şah İsmail Çaldıran'da perişan edilmiş, Doğu ve Güney Anadolu sınırları içerisine alınmış, Macaristan'da da hâkimiyet sağlanmıştır.

¹⁵² Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, I. 96; Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi, Resimli, Haritalı*, II. 871.

¹⁵³ Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, I. 97; Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi, Resimli, Haritalı*, II. 869.

¹⁵⁴ Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi, Resimli, Haritalı*, II. 871.

¹⁵⁵ Ahmet Dede Müneccimbaşı, *Müneccimbaşı Tarihi*, s. 528; Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, I. 97; Sümer, "Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü", s. 78.

¹⁵⁶ Ahmet Dede Müneccimbaşı, *Müneccimbaşı Tarihi*, s. 528.

¹⁵⁷ İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, I. 97; Ahmet Dede Müneccimbaşı, *Müneccimbaşı Tarihi*, s. 528; Hammer, *Osmanlı Tarihi*, s. 457.

¹⁵⁸ Hammer, *Osmanlı Tarihi*, s. 457.

¹⁵⁹ İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, I. 97.

¹⁶⁰ Hammer, *Osmanlı Tarihi*, s. 457.

¹⁶¹ Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, I. 97; Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi, Resimli, Haritalı*, II. 871.

¹⁶² Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi, Resimli, Haritalı*, II. 872.

¹⁶³ Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, I. 97.

¹⁶⁴ Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi, Resimli, Haritalı*, II. 872; Ahmet Dede Müneccimbaşı, *Müneccimbaşı Tarihi*, s. 528, Kılıç, "Kanuni Sultan Süleyman'ın İrakeyn Seferi Öncesi Anadolu'da Meydana Ortaya Çıkan Bazı Gelişmeler, (1533-1535)", s. 17.

XVI. yüzyılın başlarında, birbirine yakın coğrafyada üç önemli devlet hükümandır. Osmanlı, Memlûkler ve Safeviler. Bu Devletlerin hanedanları Türk, dinleri; İslam, nüfuz alanları ortaktır. Ancak Türklük ve İslam'da birleşmeleri, birbirleriyle mücadele etmelerine engel teşkil etmemiştir.

Osmanlı Devleti'nin kalbi Anadolu'dur. Hanedan ile Anadolu halkı aynı ırktan ve dindedir. Anadolu'nun huzuru, Osmanlı'nın huzurudur. Safeviler Osmanlı'nın kalbine saldırmıştır.

Osmanlı Devleti kendi egemenliği altında yaşayan Müslim, Gayrimüslim vatandaşlarının din ve vicdan hürriyetine azami özen göstermiş, dini müsamahayı daima ön planda tutmuştur.

Anadolu'da "Kızılbaş" kavramının kullanılması; Şeyh Haydar'ın müntesiplerine on iki imamı temsilen on iki dilimli "Kızıl Taç" giydirmesiyle başlamıştır. Bu sebeple her Kızılbaş Alevidir, her Alevi, Kızılbaş değildir. Kızılbaşlık, dini olduğu kadar toplumsal ve siyasidir.

Anadolu ve Çukurova'da bu dönemde meydana gelen bütün ayaklanmalara "Kızılbaş İsyancıları" denir.

1526 yılında ortaya çıkan Şeyh Celal isyanından sonra meydana gelen bütün isyanlar buna atfen "Celali isyanı" olarak adlandırılır.

Osmanlı Devleti'ni istikrarsızlaştırarak yok etmeyi hedefleyen Kızılbaş ayaklanmalarının temelinde ekonomi değil, Safeviler'in iki asırdır iktidarı elde etmek amacıyla dini siyasete alet ederek yaptıkları yeraltı faaliyetleri yatar. Bu faaliyetlerin amacı Osmanlı toplumunun sosyal, siyasi, ekonomik ve dini hayatının tesanütünü bozmaya yöneliktir.

Bu dönemde ortaya çıkan ayaklanmaların tamamında doğrudan veya dolaylı olarak Safeviler'in etkisi vardır.

Kızılbaş ayaklanmaları, doğrudan Osmanlıyı istikrarsızlaştırarak, yıkmayı hedefler. Ayaklanmalar, muhalif kesimlere karşı olmayıp, kan, din ve gönül bağları ile bağlı oldukları Safeviler'in hedefleri doğrultusunda Osmanlı Devleti'ni yıkmaya yöneliktir.

Safeviler hedeflerine ulaşmak için sadece Anadolu'da yaşayan Kızılbaş Türkmenlerle değil, Almanya, Macaristan ve Venedik gibi batı devletleriyle de iş birliği içerisine girmiştir. Macaristan seferi sırasında Anadolu'da art arda isyanların çıkması tesadüfi olmasa gerektir.

Safeviler büyük bir Türkmen kitlesini Şii yaparak Türklüğün manevi yapısını bölmüş, üstelik Osmanlı-Safevi muharebeleri ve Anadolu'da ortaya çıkan isyanlarla iki taraftan da çok miktarda Türk kanının akmasına neden olmuşlardır.

Safeviler Şiiliği, siyasetin bir vasıtası olarak kullanmış ve Sünni ahaliye çok ağır muamelede bulunmuşlardır. 1509'da İmâm-ı Âzam'ın kabrini yıktırıp, Bağdat halkının büyük kısmını, bazı âlimleri öldürmüş ve etrafa korku salmışlardır.

Ayaklanmaların siyasi sebeplerine bakıldığında; Devleti idare edenlerin yanlış tutum ve zaafı, iktidar mücadelesinin meydana getirdiği idari ve iradi zayıflıklar görülür. Ayaklanmaların tamamına yakını ya şehzadelerin iktidar kavgaları ya da merkeze uzak, batıya yapılan seferler sırasında meydana gelmiştir.

Çukurova XIV. asırdan itibaren Türklerin yurdu haline gelmiştir. Ramazanoğulları önce Memlûk Devletinin sınırdaki temsilcisi olmuş, ardından Osmanlı idaresinde, bölgenin yönetilmesi ve yönlendirilmesinde merkez haline gelmiştir.

Çukurova, jeopolitik özelliklerinden dolayı birçok devletin hedefi olmuştur. Bunlardan birisi de Safevilerdir.

Safeviler; Akdeniz'e inebilmek maksadı ile Memlûk devletini tehdit etmiş, Venedik'le iş birliğinin yollarını aramıştır.

1526-1529 yılları arasında Anadolu ve Çukurova’da meydana gelen ayaklanmaların bastırılmasında Ramazanoğlu Pîrî Paşa’nın çok büyük katkıları olmuştur. Çukurova’da ardı ardına çıkan ayaklanmaları devletten yardım almadan bastırma başarısını göstermiştir. Pîrî Paşa’nın ayaklanmaların bastırılmasında gösterdiği başarılar hem Osmanlı Devleti’nin varlığının devamında hem de Ramazanoğlu Beyliğinin varlığını sürdürmesinde önemli rol oynamıştır.

Kanuni, Pîrî Paşa’yı ayaklanmaların bastırılmasında göstermiş olduğu üstün başarı ve maharetlerinden dolayı sıkıntılı olan bölgelerin dirlik ve düzenliğini sağlamak üzere görevlendirmiştir. Ramazanoğlu Pîrî Paşa Adana’yı madden ve manen donatmış, gelişmesinde büyük etkisi olmuştur. Yaptırmış olduğu eserler hala onu yaşatmaya devam etmektedir.

Anadolu ve Çukurova’da çıkan ayaklanmalar sonucunda dirlik düzenlik bozulmuş, Anadolu’da taşlar yerinden oynamış, toplumlar yerlerini terk ederek büyük göçler yaşanmıştır. Korku ve endişe tüm toplumu kaplamıştır. Sosyal, siyasi ve ekonomik kriz dönemlerinde insanlar kurtuluşu ve çıkış yolunu tarikatlara, dervişlere ve veli olarak gördükleri kişilere bağlanmakta bulmuşlardır. Bu dönemlerde tasavvufi topluluklar ve müntesipleri artış göstermiştir.

Tarihin her döneminde din faktörü insan ilişkilerinde, siyaset alanında ön plana çıkmış ve çoğu zaman bir siyasi meşrulaştırma aracı olarak da kullanılmıştır.

Safeviler Şeyhliği, Şahlığa geçmek ve Osmanlı Devleti’ni yıkmak için kullanmıştır.

1510 yılından 1529 yılına kadar Anadolu ve Çukurova’da meydana gelen ayaklanmalar hem devletin hem toplumun enerjisini tüketmiş, onulmaz yaralar açılmasına sebep olmuştur. Toplumsal barışa büyük darbe vurmuştur ki etkileri günümüzde de devam etmektedir.

Tarih, geçmişi anmak, onunla gururlanmak için değil, günü anlamak geleceği inşa etmek için gereklidir.

KAYNAKÇA

- Ağalarlı, Mübariz, “XVI. Yüzyılın Başlarında Safevi Devletiyle Memlük Devleti Arasında Siyasi İlişkilere Genel Bir Bakış”, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3/2 (2010).
- Akgündüz, Ahmet-Öztürk, Said, *Bilinmeyen Osmanlı*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2000.
- Akyel, Salih-Şimşek, Zülküf, *Klasik Kaynaklara Göre XVI. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Meydana Gelen Kızılbaş Ayaklanmaları*, Tarih Okulu Dergisi yıl: 7, sayı: 19 (Eylül 2014).
- Altınay, Ahmet Refik, *On Altıncı Asırda Rafizilik ve Bektaşilik*, Sad., Mehmet Yaman, Ufuk Matbaası İstanbul 1994.
- Aslanoğlu, İbrahim, “Aleviliğin Tarihsel- Sosyal Temelleri”, *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2002/23.
- Âşık Paşazade, *Osmanoğulları’nın Tarihi*, haz. Kemal Yavuz, M. A. Yekta Saraç Mas Matbaacılık. İstanbul 2003.
- Barkan, Ömer Lütfi, *Türkiye’de Toprak Meselesi*, haz. Abidin Nesimi, Mustafa Şahin, Abdullah Özkan, Gözlem Yayınevi, İstanbul 1960.
- Cezar, Mustafa, *Mufassal Osmanlı Tarihi, Resimli – Harîtalı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2010.
- Çakar, Enver, “XVI. Yüzyılda Şam Beylerbeyliğinin İdarî Taksimatı”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 13/ 1 (Elâzığ 2003).
- Çeçen, Anıl, *Türk Devletleri*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1986.
- Danişmend, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1975.
- Dedeyev, Bilal, “Safeviler Tarikatı ve Osmanlı Devleti İlişkileri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1/5 Sonbahar 2008.

- Emecen, Feridun M., "XVI. Asırda Hukuk" Mimarbaşı Koca Sinan; Yaşadığı Çağ ve Eserleri Mimarbaşı, Vakıflar Genel Müdürlüğü sayı: 11 (1988).
- Emecen, Feridun M, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.
- Ercan, Yavuz, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.
- Göğebakan, Göknur, "Doğu Anadolu'nun Osmanlı Hâkimiyetine Girişi", *Türkler Ansiklopedisi*.
- Gökbilgin, Tayyip, "Süleyman I", *Türkler Ansiklopedisi*.
- Hammer, Von Joseph, *Osmanlı Tarihi*, çev. Mehmet Ata, MEB, İstanbul 1991.
- Heyet, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Çağ Yayınları, İstanbul 1989.
- Hoca Sadettin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, sad. İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1979.
- Hüseyinlikioğlu, Ayşegül, *Mühimme Defterlerine göre Osmanlı Devleti'nde Eşkıyalık Olayları*, FÜSBE, (Yüksek Lisans Tezi), Elâzığ 2001.
- İlgürel, Mücteba, "Celâlî İsyânları", *DİA*, İstanbul 1993.
- İnalcık, Halil, *Devlet-i Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar II. Tegayyür ve Fesad Dönemi (1603-1656)* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnalcık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.
- İnalcık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, ed. Halil İnalcık-Donald Quataert, çev. Berktaş, Halil, Eren Yayıncılık, İstanbul 2000.
- Karadeniz, Hasan Basri, "Osmanlı Devleti'nin Beylikleri İlhak Siyaseti ve Dulkadirli Beyliği'nin İlhaki", *Türkler Ans.*
- Kartekin, Enver, *Ramazanoğulları Beyliği Tarihi, Doğu Matbaası*, İstanbul 1979.
- Remzi Kılıç, "Kanuni Sultan Süleyman'ın İrakeyn Seferi Öncesi Anadolu'da Meydana Ortaya Çıkan Bazı Gelişmeler,1533-1535", *Türk Kültürü*, yıl: 38, sayı: 442 (Ankara 2000.).
- Kurt, Metin-Woodhead, Christine, *Kanuni ve Çağı*, çev. Sermet Yalçın, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2002.
- Kurt, Yılmaz-Erdoğan, M. Akif, *Çukurova Tarihinin Kaynakları IV*, Adana Evkaf Defteri T.T.K Ankara 2000.
- Kurt, Yılmaz, "Pîrî Mehmet Paşa Ramazanoğlu" *DİA*, Ankara 2007.
- Öz, Baki, *Osmanlı'da Alevi Ayaklanması*, Ant Yayınları, İstanbul 1992.
- Öztuna, Yılmaz, *Yavuz Sultan Selim*, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul trs.
- Pamuk, Şevket, *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2007
- Pitcher, Donald Edgar, *Osmanlı İmparatorluğunun Tarihsel Coğrafyası*, çev. Bahar Tırnakçı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001.
- Ramazanoğlu, Gözde, *Adana'da Tarih, Tarihte Adana*, Etik Yayınları, İstanbul 2012.
- Solak-Zâde, Mehmet Hemdemi Çelebi, *Solak-Zâde Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989.
- Sümer, Faruk, "Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar (Fetihten XVI. Yüzyılın İkinci Yarısına Kadar)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, AÜDTCF, cilt: 1, sayı:1 (Ankara 1964).

- Sümer, Faruk, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü, Türk Tarih Kurumu*, Ankara 1992.
- Süreyya, Mehmet, *Sicill-i Osmani yahut Tezkire-i Meşahir-i Osmaniyye*, haz. Mustafa Keskin, Ayhan Öztürk, Ramazan Tosun, Sebil Yayınevi, İstanbul 1996.
- Tızlak, Fahrettin, "Teke Türkmenlerine Osmanlıların Bakış Açısı", *XIV. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 9-13 Eylül 2002.
- Topkapı Sarayı Arşivi *H. 951-952 Tarihli ve E. 12321 Mühimme Defteri*.
- Turan, Ahmet-Yıldız, Harun, *Tarihten Günümüze Anadolu Aleviliği*, OMÜİFD, 2008, sayı: 26-27.
- Turan, Şerafettin, *Kanuni Süleyman Dönemi Taht Kavgaları*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1997.
- Türk Dünyası El Kitabı*, Türk Dünyasını Araştırma Enstitüsü, Ankara 2001.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1994.
- Ünver, Günay-Harun, Güngör, *Türk Din Tarihi*, Laçın Yayınları, İstanbul 1998.
- Üzüm, İlyas, "Kızılbaş", *DİA*, Ankara 2002.
- Yiğit, Fatma Akkuş, "Ramazanoğulları Beyliği'nin Kuruluşu", *Akademik Bakış*, cilt: 7, sayı: 13 (Kış 2013).
- Yücel, Yaşar- Sevim, Ali, *Fatih, Yavuz, Kanuni*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991
- Yücel, Yaşar- Ali, Sevim, *Türkiye Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1995.
- Zaim, Sabahaddin, *Osmanlı Ansiklopedisi*, ed. Güler Eren, Semih Ofset, Ankara 1999.